

Nr 7.

Ankom till riksdagens kansli den 8 maj 1919 kl. 1/2 1 e. m.

*Andra kammarens fjärde tillfälliga utskotts utlåtande nr 7
i anledning av fem inom andra kammaren väckta motioner i bostadsfrågan.*

Till andra kammarens fjärde tillfälliga utskott ha hänvisats fem inom nämnda kammare väckta motioner behandlande olika sidor av bostadsfrågan, nämligen:

nr 277 av herr *Mossberg* m. fl., som hemställer, att riksdagen måtte besluta i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om en skyndsamt utredning, om och i vad mån det kan anses lämpligt, att ägare av industriella företag åläggas byggnadsskyldighet i av motionärerna angivet syfte, samt därefter förelägga riksdagen de förslag, vartill denna utredning kan giva anledning;

nr 304 av herr *Bäcklund*, som hemställer, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t låta verkställa utredning, på vad sätt staten ensamt eller i förening med kommunerna må kunna ekonomiskt eller på annat sätt understödja fastighetsägare, som uthyra tidsenliga bostadslägenheter åt barnrika familjer, samt därefter för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen i ämnet kan föranleda;

nr 305 av herr *Hage*, som hemställer, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t måtte låta utreda, huruvida, i vilken mån och på vilket sätt ytterligare åtgärder kunna och bära vidtagas för att söka åstadkomma ett bättre ordnande av bostadstillgången inom de samhällen, där sådana åtgärder äro behöfliga, samt för riksdagen framlägga det resultat, vartill utredningen kan giva anledning;

nr 306 av herr *Andersson* i Stockholm, som hemställer om beslut att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t täckes låta utreda, i vad mån och under vilka villkor staten bör bidra till lösandet av de större städernas och industriorternas bostadsfråga medelst uppförandet av bostadshus för statstjänare, i de fall då staten på dessa platser i sin tjänst har ett större antal arbetare eller tjänstemän anställda;

samt nr 307 av herr *Zander*, som hemställer, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller om utredning om vilka åtgärder från statsmakternas sida som bära vidtagas för åstadkommande av ändamålsenliga bostäder till de mindre bemedlade klasserna i landet samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill denna utredning kan föranleda.

Utskottet har i vederbörlig ordning inhämtat yttrande över motionerna nr 277, 305, 306 och 307 från socialstyrelsen (Bil. 1). Dessutom ha på utskottets anmodan yttranden avgivits över samtliga motioner av Svenska stadsförbundets bostadsråd (Bil. 2) samt över motion nr 277 av Svenska arbetsgivarföreningen (Bil. 3) och Landssekreteriatet (Bil. 4).

Till orientering lämnas här en översikt av bostadsfrågans behandling inom riksdagen, dock med uteslutande av egnahemsfrågan.

*Bostadsfrågan
före kristiden.*

I en vid 1903 års riksdag inom andra kammaren väckt motion, nr 58, hemställde herr M. F. Nyström, att riksdagen måtte till Kungl. Maj:ts förfogande ställa ett belopp av 2,000,000 kronor att utgå av lånemedel för att på sätt Kungl. Maj:t finner lämpligt användas till uppförande av bostäder för i statens tjänst anställda arbetare, betjänte och lägre tjänstemän i städerna eller deras närhet. Motionen hänvisades till statsutskottet, som i sitt utlåtande nr 61 avstyrkte motionärens förslag huvudsakligen på den grund, att detta syntes utskottet i hög grad svävande och obestämt. I överensstämmelse härmed avslogs motionen av båda kamrarna utan votering.

I en vid 1908 års riksdag inom andra kammaren väckt motion, nr 207, hemställde herrar Lindhagen och Tengdahl, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla om framläggande senast för nästa riksdag av förslag till bildande av en lånefond, avsedd att genom utlämnande av lån bereda mindre bemedlade personer tillfälle att inom städernas områden förvärva sig bostäder. Andra kammarens femte tillfälliga utskott föreslog i anledning härav (utlåtande nr 34) en utredning i ärendet, men denna hemställan avslogs av kammaren med 67 röster mot 64.

Vid 1909 års riksdag avgavs inom andra kammaren av herr Lindhagen m. fl. en motion, nr 118, med enahanda yrkande. Andra kamma-

rens femte tillfälliga utskott föreslog även nu (utlåtande nr 5) en utredning, vilken denna gång av andra kammaren bifölls med 131 röster mot 61. I första kammaren avslogs motionen utan votering.

Även vid 1910 års riksdag avgavs inom andra kammaren av herr *Lindhagen* m. fl. en motion, nr 201, med enahanda yrkande. Andra kammarens femte tillfälliga utskott avstyrkte denna gång förslaget (utlåtande nr 28); men andra kammaren biföll med 109 röster mot 99 en vid utlåtandet av herr *Leander* m. fl. avgiven reservation med yrkande på utredning. I första kammaren avslogs motionen utan debatt.

Vid 1911 års riksdag avgavs inom första kammaren av herr *Steffen* en motion, nr 80, vari hemställdes, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning angående de mindre bemedlade klassernas bostadsförhållanden i Sverige och utlandet samt därvid särskilt låta utredningen omfatta:

1:o) en i samverkan med de lokala myndigheterna verkställd undersökning av bostäder och bostadsförhållanden såväl på landsbygden som i rikets städer, med särskilt beaktande av alla de bostäder och bostadsförhållanden, som icke nå upp till vissa, på förhand formulerade minimalstandards;

2:o) en undersökning i utlandet av de mindre bemedlade klassernas bostadsförhållanden och av de vidtagna åtgärderna av legal eller annan art för folkfördärliga bostadsförhållandens utrotande och bostadstillståndets ständiga höjande, särskilt inom de kroppsarbetande klasserna;

3:o) en detaljerad statistisk och deskriptiv samt icke blott de ekonomiska, tekniska och hygieniska, utan även de sociala, etiska och estetiska sidorna av problemet berörande redogörelse för dessa undersökningar samt

4:o) förslag till den lagstiftning och de åtgärder inom den centrala och lokala förvaltningen, vartill utredningens resultat kan synas föranleda.

I anledning av denna motion beslöt riksdagen att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes föranstalta en undersökning av de mindre bemedlade klassernas bostadsförhållanden här i riket även som, med stöd av den sålunda gjorda undersökningen, framlägga det förslag, vartill densamma kunde giva anledning.

En annan av herr *Steffen* vid samma riksdag inom första kammaren väckt motion, nr 81, om åvägbringande av utredning rörande tomtpriser och byggnadskostnader för de mindre bemedlade klassernas bostäder i samtliga Sveriges lant- och stadskommuner m. m. avstyrktes av första kammarens första tillfälliga utskott (utlåtande nr 8) och avslogs av kammaren utan votering.

På grund av riksdagens hemställan i anledning av herr Steffens ovan nämnda motion nr 80 tillsattes av Kungl. Maj:t den 19 januari 1912 den stora bostadskommissionen. Av de betydelsefulla utredningar och förslag, som framkommit genom denna kommission, må i detta sammanhang särskilt erinras om de tillsammans med socialstyrelsen avgivna förslagen till lagstiftning mot oskäligen hyresstegring, förslaget till ordnande av den sekundära fastighetskrediten i rikets städer och stadsliknande samhällen samt kommissionens förslag till bostadsproduktionens främjande, vilket ligger till grund för Kungl. Maj:ts nedan nämnda proposition nr 34 till 1917 års riksdag.

Den 15 november 1918 förklarades kommissionens uppdrag slutfört. Såsom i viss mån fortsättande bostadskommissionens äro att anse de sakkunniga, som den 14 december 1918 av chefen för civildepartementet tillkallades för att inom nämnda departement biträda med vissa utredningar på bostadsfrågans område och som den 1 mars 1919 avgivit betänkande angående hyresstegringskatt för bostadsändamål.

*Bostadsfrågan
efter kristiden.*

I en till 1917 års riksdag avgiven proposition, nr 34, föreslog Kungl. Maj:t riksdagen att på extra stat för år 1918 anvisa ett förslagsanslag av 4,000,000 kronor att användas till understöd för uppförande av bostadshus med smålägenheter, med rätt för Kungl. Maj:t att förskottsvis redan under år 1917 av tillgängliga medel utanordna beloppet.

Med anledning av denna proposition väcktes inom andra kammaren tvenne motioner. I den ena, nr 273, av herr *Linders*, föreslogs, att riksdagen därutöver måtte på extra stat för år 1918 anvisa ett förslagsanslag av 1,000,000 kronor att användas till understöd för uppförande av sådana bostads- och ekonomibyggnader, vartill lån beviljats ur statens egnahems-lånefond med rätt för Kungl. Maj:t att förskottsvis redan under år 1917 av tillgängliga medel utanordna beloppet.

I den andra, nr 279, av herr *Sigfrid*, föreslogs, att riksdagen ville besluta, att det anslag, som av Kungl. Maj:t i proposition nr 34 begärts till statsunderstöd åt bostadsproduktionen, skulle få lämnas till understöd för bostädernas åstadkommande även på landsbygden, och i första hand som understöd med en femtedel av byggnadskostnaden till sådana, som önska uppföra ett eget hem och vilka icke ha större årsinkomst än 3,000 kronor, med företrädesrätt för de barnrikaste familjeförsörjarna, och att i händelse att anslag beviljas till uppförande av större bostadshus med smålägenheter till uthyrning, sådana hus må byggas fristående med goda utrymmen åt alla sidor, vilka icke få bebyggas på ett visst avstånd från byggnaden, och att

föreskrifter lämnas så att byggherrar, som erhålla statsbidrag, äro skyldiga lämna företräde åt familjeförsörjare med det största antalet familjemedlemmar att hyra i dessa byggnader.

Statsutskottet yrkade i sitt utlåtande nr 31 bifall till Kungl. Maj:ts förslag och avslag å båda motionerna; och biföll riksdagen utskottets hemställan.

I en vid 1917 års riksdag inom första kammaren väckt motion, nr 36, hemställde herr *Wrangel*, att riksdagen ville besluta att anhålla, det Kungl. Maj:t täcktes, till främjande av nybyggnadsverksamheten och till motverkande av bostadshyrornas alltför våldsamma stegring, oförtövat be- myndiga Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa att inom landet upptaga ett 3 procents premieobligationslån i överensstämmelse med de grunder samt på de närmare villkor, Kungl. Maj:t må bestämma.

I en vid samma riksdag inom andra kammaren väckt motion, nr 153, hemställde herr *Rune*, att riksdagen ville besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte tillåta Konungariket Sveriges stads- hypotekskassa att upplägga ett premieobligationslån å högst 100,000,000 kronor samt att anordna därav föranledda premieutlottningar, såvida stads- hypotekskassan till Kungl. Maj:t inom utgången av år 1918 inkomme med underdånig ansökan därom.

I anledning av dessa båda motioner föreslog bankoutskottet, till vilket motionerna hänvisats, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att vid den utredning rörande fastighetskreditens ord- nande, som påginge inom statens bostadskommission, jämväl frågan om an- skaffande genom uppläggande av ett premieobligationslån av billigt kapital för bostadsproduktion särskilt skulle undersökas samt att snarast möjligt yttrande och förslag i ämnet måtte föreläggas riksdagen.

Denna bankoutskottets hemställan bifölls av riksdagen.

I en vid 1917 års riksdag inom andra kammaren väckt motion, nr 105, hemställde herr *Hage*, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t begära, att Kungl. Maj:t måtte låta utarbета och för riksdagen fram- lägga förslag till progressv beskattning för innehav eller nyttjande av större bostadsvåningar.

I överensstämmelse med bevillningsutskottets betänkande (nr 5) avtog riksdagen motionen.

I en vid 1917 års riksdag inom andra kammaren väckt motion, nr 79, hem- ställde herr *Sigfrid*, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville för riksdagen skyndsamt framlägga förslag, *dels* till lag i syfte att ålägga arbetsgivare, som sysselsätter minst 10 personer anställda i sta-

digvarande syssla, att till sådana anställda som önska uppföra ett eget hem och icke ha över 2,500 kronors inkomst, med företrädesrätt för de barnrikaste familjefäderna och de längst anställda, på en gång utbetala en summa, motsvarande minst $\frac{1}{2}$ års avlöning, som gåva mot villkor att gåvomottagaren genast uppför ett eget hem och förbinder sig att kvarstanna hos arbetsgivaren minst 3 år och att återbetala beloppet utan ränta till arbetsgivaren, därest anställningen lämnas innan dessa tre år; samt att arbetsgivare icke är pliktig utgiva mera på ett år än till $\frac{1}{60}$ -del av de anställda, så räknat att den som har från 10—50 anställda betalar till ett eget hem, den som har över 50 till 2 och den som har över 100 till 3 o. s. v.; dels ock till bestämmelser, varigenom kommunerna åläggas skyldighet att i de fall, där tomtjord överstiger ett pris av 1 kr. per kvm., tillhandahålla dylik egnahemsbyggare minst 600 kvm. till högst detta pris och inom ett avstånd av $\frac{3}{4}$ timmes färdeväg från arbetsplatsen.

Lagutskottet avstyrkte motionen. Reservation var avgiven av herr *Lindhagen*, som föreslog, att riksdagen i anledning av förevarande motion ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte i samband med pågående utredningar om bostadsfrågan låta undersöka, huvuvida, i vad mån och på vad sätt nämnda frågas lösning må byggas på medverkan, utom från det allmänna, jämväl från arbetsgivare. Frågan förföll, i det att första kammaren biföll utskottets hemställan och andra kammaren reservationen.

I en till 1918 års riksdag avgiven proposition, nr 339, föreslog Kungl. Maj:t riksdagen att på 1918 års tilläggsstat anvisa ett förslagsanslag av högst 3,000,000 kronor att användas till understöd för uppförande av bostadshus med smålägenheter.

Med anledning av propositionen väcktes inom andra kammaren en motion, nr 49, av herrar *Hage* och *Werner*, vilka föreslogo, att riksdagen måtte på tilläggsstat för år 1918 anvisa ett förslagsanslag av 8,000,000 kronor att användas till understöd för uppförande av bostadshus med smålägenheter.

Dessutom väcktes med anledning av samma proposition tvenne lika lydande motioner, den ena inom första kammaren, nr 91, av herrar *E. Söderberg* och *Olof Olsson* och den andra inom andra kammaren, nr 131, av herrar *Nilsson* i Malmö och *Fast*, vari föreslogs, att riksdagen måtte besluta att på 1918 års tilläggsstat till Kungl. Maj:ts förfogande anvisa ett förslagsanslag av 20,000,000 kronor att användas till understöd för uppförande av bostadshus med smålägenheter.

I överensstämmelse med statsutskottets hemställan bifölls Kungl. Maj:ts förslag oförändrat.

I en vid 1918 års riksdag inom andra kammaren väckt motion, nr 21, hemställde herr *Welin*, att riksdagen ville besluta att ingå till Kungl. Maj:t med anhållan, att Kungl. Maj:t behagade låta så skyndsamt som möjligt utreda, i vad mån och på vad sätt som statsverket må kunna lämna sin medverkan till uppförande av bostäder, som i främsta rummet böra vara avsedda för mindre bemedlade familjer med många barn, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

I överensstämmelse med andra kammarens fjärde tillfälliga utskotts utlåtande avslogs motionen av andra kammaren utan votering.

Slutligen väcktes vid 1918 års riksdag två likalydande motioner, den ena inom första kammaren, nr 129, av herr *Ström*, den andra inom andra kammaren, nr 277, av herr *Hage*, vari hemställdes om skrivelse till Kungl. Maj:t om utredning av samma slag som den, vilken i år begäres i herr *Hages* till utskottet hänvisade motion nr 305. Herr *Ströms* motion hänvisades till första kammarens andra tillfälliga utskott, herr *Hages* till andra kammarens tredje tillfälliga utskott. I överensstämmelse med vad som hemställdes av respektive utskott avslogos motionerna var för sig i kamrarna, herr *Ströms* motion utan votering, herr *Hages* motion med 121 röster mot 64.

Att frågan om åstadkommandet av bostäder, särskilt i en del av de större samhällena i landet, utvecklats till ett av våra mest brännande problem, därom vittnar icke minst det faktum, att en hel rad av motionärer i olika motioner velat underställa riksdagens prövning skilda sidor av detsamma. Då man vet att i Stockholm m. fl. orter en mängd familjer och personer nödgats, för att få tak över huvudet, söka sin tillflykt till skolor och andra för bostadsändamål icke avsedda byggnader, vilka ställts till förfogande av staden, och att i Malmö det gamla fängelset måst upplåtas till bostäder, fast det nu ifrågasatts att det åter skall utrymmas, emedan fångvårdsstyrelsen också lider brist på utrymme för dömda brottslingar, då kan man icke blunda för kravet, att bostadsfrågans lösning måtte bli föremål för det allmännas allvarliga omsorger.

Utskottet.

Utskottet har också funnit angeläget att söka skaffa ett så omfattande material som möjligt från sakkunnigt håll till belysning av bostadsfrågans nuvarande läge och möjligheterna för ett statsingripande i och för bostadstillgångens reglerande. Av vad utskottet sålunda inhämtat synes otvetydigt framgå, att det vore synnerligen önskvärt, om staten toge upp till allsidig utredning, på vad sätt bostadsfrågan skall rationellt kunna lösas. Att härvid syftet bäst gagnas av full planmässighet i tillvägagångssättet, synes lika

uppenbart som att ej något nämnvärt står att vinna genom isolerade detalj-åtgärder.

Sålunda torde den av herr *Bäcklund* i motion nr 304 framförda tanken på särskilt understöd åt hyresvärdar, som gäve utrymme åt barnrika familjer, knappast i och för sig kunna tänkas leda till någon förbättring av bostadstillgången i allmänhet. Man kan rent av befara, att tankens omsättande i verkligheten skulle kunna leda till en allmän höjning av hyresnivån, så länge bostadstillgången över huvud är så knapp som för närvarande.

Den i herr *Mossbergs* m. fl:s motion nr 277 uttalade önskan om åläggande för industriella företag att uppföra bostadshus för sina arbetare förefaller utan tvivel vid ett mera flyktigt betraktande både riktig och sympatisk, emedan det synes ostridigt, att anläggningen av industriella företag och de industriella företagens växt i främsta rummet torde förorsaka den växande bostadsnöden. Men ett närmare skärskådande torde dock ge till resultat, att, både med hänsyn till de sociala verkningarna av ett sådant arrangemang och med hänsyn till åstadkommandet av en rättvis fördelning av industriens bördor för bostadsnödens avhjälpande, motionärernas framställning icke kan oförändrad anbefallas. Lämpligare synes då vara, att, såsom i socialstyrelsens utlåtande förordas, industrien ålägges en särskild bostadsskatt till kommunerna, varvid givetvis hänsyn måste tagas till att sådana industriföretag, vilka själva uppfört bostadshus åt sina arbetare, ej kunna utan vidare jämföras med företag, som underlåtit detta. Dock borde icke, såvida icke en mera ingående utredning visar att denna begränsning är nödvändig, de medel, som genom en dylik skatt tillföras kommunerna, reserveras blott för vägar, avloppsledningar, spårvägar o. s. v., utan även kunna få brukas för direkt bostadsproduktion antingen genom kommunens egen försorg eller i form av anslag eller lån till exempelvis kooperativa bostadsföreningar.

I Norge har frågan om industriens skyldighet att bygga bostäder åt sina arbetare varit föremål för en ingående prövning, vilken även resulterat i en lag, som i juli 1918 slutgiltigt antogs av Stortinget. Denna lag är byggd efter följande principer:

»Kommunen äger besluta, att vid *anläggning eller utvidgning av industriellt företag* anmälan därom skall göras till kommunen, varefter denna äger att göra framställning till vederbörande statsdepartement om att företaget ålägges byggnadsplikt. Härom äger industriföretaget rätt att avgiva yttrande. Finner konungen anledning befara, att anläggningen eller utvidgningen skall framkalla bostadsbrist, äger han ålägga företaget att i mån av behov uppföra bostäder åt dess anställda. Reglerna för bostädernas uthyrning eller försäljning fastställas av konungen. Det skall därvid iakttagas, att hyresförhållandet ej må kunna utnyttjas som kampmedel i arbetstvister.»

Utskottet anser det vid en blivande utredning förtjänt att tagas under övervägande, huruvida icke en lagstiftning av likartad beskaffenhet skulle kunna vara lämplig i vårt land.

Utskottet delar socialstyrelsens uppfattning, att de rena kristidsfrågorna, som nu i främsta rummet måste ordnas, böra lösas under synvinkeln av ett mera vittutseende reformprogram. Men utskottet kan icke underlåta att i anslutning till den i herr Hages motion nr 305 framförda tanken på en bostadsransonering uttala, att i stadssamhällen, där någon nämnvärd del av befolkningen är hänvisad till uppenbarligen outhärdliga bostadsförhållanden, innehavaren av större våningar borde kunna åläggas att avstå någon del av dessa, dock endast i de fall där innehavet av sådana våningar tydligen endast tillfredsställer ett lyxbehov. Då utskottet gör detta, är det fullt medvetet om att bostadsransoneringen kan försvaras endast som en ytterst extrem kristidsåtgärd, framtvingen av fullständigt olidliga omständigheter. Det synes emellertid utskottet, som om de olägenheter, vilka skulle drabba en familj med exempelvis 8 à 10 rum, därest denna skulle nödgas avstå från ett par eller tre av sina rum, vore att värdera som ett mindre ont, än att människor skola bo i skolsalar, där familjerna avskiljas från varandra allenast genom provisoriska avbalkningar. Utskottet är ingalunda blint för de praktiska svårigheter, som äro förenade med en bostadsransonering, men extrem nöd påkallar radikala åtgärder, vilka för övrigt enligt sakens natur, därest de tillgripas, endast kunna bli av relativt snabbt övergående beskaffenhet. Det är uppenbart, att om man ser sig nödsakad att tillgripa en tillfällig bostadsransonering, man icke bör gå så långt, att familjer som ha högst fem rum till sitt förfogande skulle kunna drabbas därav. Lika uppenbart är, att en lag om bostadsransonering icke utan vidare kan generellt tillämpas för alla städer. Det måste självfallet överlämnas åt varje stad att själv besluta, huruvida lagen skall äga tillämpning inom dess område.

Utom bostadsransoneringen framför hr Hage i sin motion en hel rad projekt, vilka till sitt värde kunna prövas vid en eventuellt kommande utredning. I fråga om skatt å större våningar delar dock utskottet den uppfattning, som redan år 1917 i anledning av en motion av herr Hage m. fl. uttalades av bevillningsutskottet, som bl. a. yttrade:

»Ifrågavarande skattetyper är av gammalt datum och förekommer, på sätt i motionen erinrats, under växlande former och namn inom ett flertal staters skattesystem. Den är en objektskatt, som icke direkt bygger på de skattdragandes subjektiva skatteförmåga. Där den sistnämnda blivit ledande princip för beskattningens anordning, har också bostadsskatten såsom den här må benämnas, förlorat i betydelse, om den ej haft plats i systemet. Av motionärernas motivering framgår också, att de velat giva den föreslagna bostadsskatten en speciell och övervägande

karaktär av lyxskatt med därav följande mera begränsad omfattning, även om det icke kan anses stå i full överensstämmelse med denna tankegång att, såsom motionärerna föreslagit, beskatta innehavet av lägenheter med endast fyra rum.

Till bostadsskattens natur hör, såsom redan antytts, att densamma drabbar synnerligen ojämnt. Innehavet av en större bostadsvåning är långt ifrån alltid ett utslag av lyx. Oftare är ändamålet därmed tvärtom att skaffa innehavaren hans nödortfoga utkomst genom uthyrning i andra hand, exempelvis genom inrättande av pensionat eller inackorderingars mottagande i mindre skala eller uthyrning av enstaka rum. Synnerligen vanskligt är det ock att förutse vem en bostadsskatt egentligen komme att träffa, bostadens innehavare eller husägaren. I ett samhälle med god tillgång på våningar komme sannolikt skattens upptagande att helt enkelt resultera i en motsvarande sänkning av hyresbeloppen. I ett annat kunde skatten medföra hyresstegring och hyresgästernas hopande i smärre lägenheter. I den mån övriga levnadskostnader växla å olika orter, skulle vidare en bostadsskatt göra sig gällande i mycket olika grad. Äro sistberörda kostnader jämförelsevis låga, kan en person i stället kosta på sig en rymligare bostad. Vad som ifråga om bostadsvåning är att beteckna som lyx i Stockholm, behöver visst icke vara det i en mindre stad eller på landsbygden.

Vid sidan av dessa allmänna invändningar mot förslaget om en bostadsskatt vill utskottet, beträffande det rent sociala syftet att åstadkomma bättre tillgång på mindre bostadslägenheter, vilket för motionärerna tydligen varit det i första hand bestämmande, såsom sin uppfattning uttala, att det är långt ifrån säkert, att detta syfte skulle kunna på den föreslagna vägen främjas.»

Av tvivelaktigt värde torde också vara förslaget att underlätta inredandet av vindar till bostadslägenheter, då strävandena i bostadsfrågan ju icke böra få utmynna i en sänkning av bostadsstandarden.

Hr *Anderssons* i Stockholm motion nr 306 avser närmast stats-tjänarnas bostadsfråga och statens särskilda förpliktelse att bereda sina egna underlydande bostäder, fast uppenbart är, att i ju högre grad detta sker genom uppförande av särskilda bostadshus för statstjänare, desto mera inverkar det på bostadsmarknaden i allmänhet. Svenska stadsförbundets bostadsråd meddelar i sitt infordrade utlåtande, att detsamma till Kungl. Maj:t ingivit en framställning, som särskilt avser att förmå staten att taga hand om lösningen av sin personals bostadsfråga. Med hänsyn till den allmänna bostadsnöden synes det utskottet önskvärt, att riksdagen understryker den sålunda gjorda framställningen genom att även för sin del hemställa om en utredning i motionens syfte.

Slutligen har hr *Zander* i motionen 307 utan att precisera sitt yrkande begärt en utredning i allmänhet om de åtgärder, som statsmakterna kunna vidtaga för att ändamålsenliga bostäder skola kunna åstadkommas för de mindre bemedlade klassernas räkning.

Utskottet anser sig för sin del, såsom framgår av det redan anförda, i anledning av motionerna böra tillstyrka, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte begära utredning i syfte att uppställa ett det allmännas bostadsprogram, som kan befria landet från den nuvarande bostadsnöden. Socialstyrelsen har utan tvivel inlagt en stor förtjänst genom att i sitt utlåtande skissera ett dylikt program, som i det stora hela synes klokt och väl avvägt. Utskottet skulle för sin del dock vilja framhålla, att kommunerna borde kunna erhålla en än mera aktiv roll uti bostadsproduktionen än socialstyrelsen synes vilja tilldela dem. Erfarenheten torde nämligen mer och mer bestämt komma att visa, att kommunerna själva i vissa fall måste bygga bostadshus. Eljes synes en god väg erbjuda sig uti en effektiv uppmuntran att bilda kooperativa byggnadsföreningar, till vilka det allmänna under nuvarande tryckta tider borde kunna lämna billiga lån och möjligen även anslag. En revision av de bestämmelser, som avse att uppmuntra uppförandet av egna hem, torde också böra tagas under övervägande vid en eventuellt kommande utredning.

Om utskottet sålunda i likhet framförallt med socialstyrelsen ansett sig böra peka på vissa utvägar, som erbjuda sig vid bedömandet av de åtgärder, som kunna av statsmakterna vidtagas för en lösning av den brännande bostadsfrågan, så innebär det dock icke att utredningen bör inskränka sig till här eller i de infortrade utlåtandena anförda synpunkter. Tvärtom är det utskottets uppfattning, att en blivande utredning bör ges full frihet att överväga alla uppslag som kunna framkomma i syfte att nå ett gott resultat. Huvudsaken är att bostadsproblemet upptages till grundlig och allvarlig prövning och att denna prövning må leda till snabba och effektiva åtgärder till bostadsnödens avhjälpande.

Med åberopande av det anförda får utskottet alltså i anledning av motionerna nr 277, 304, 305, 306 och 307 hemställa,

att andra kammaren måtte för sin del besluta, det riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla,

dels att Kungl. Maj:t ville, efter utredning av behovet för varje särskild ort, vidtaga nödiga anstalter för åstadkommande snarast möjligt av det oundgängligen nödvändiga antalet bostäder för statsanställd personal;

dels att Kungl. Maj:t ville föranstalta om utredning, i vilken omfattning och i vilka former staten för

framtiden må kunna sörja för sin personals bostadsförhållanden;

dels att Kungl. Maj:t ville föranstalta om utredning, huruvida och på vad sätt staten bör vidtaga åtgärder till bostadsproduktionens ökande i allmänhet, särskilt i syfte att åstadkomma ändamålsenliga bostäder åt den mindre bemedlade delen av befolkningen;

dels och att förevarande motioner, i den mån de ej kunna genom ovanstående anses besvarade, till ingen riksdagens åtgärd må föranleda.

Stockholm den 6 maj 1919.

På utskottets vägnar:

GUSTAV MÖLLER.

Närvarande: herrar *Möller*, *Olsson* i Rösta, *Sundling*, *Sjölander*, *Karlsson* i Vätö, *Jeppsson*, *Ryberg*, *Bergström* i Bäckland, *Månsson* i Backa och *Brännström*.

BILAGOR.

Bilaga 1.

• Stockholm den 15 april 1919.

Till riksdagens andra kammarens fjärde tillfälliga utskott.

Uti skrivelse den 12 februari 1919 har riksdagens andra kammarens fjärde tillfälliga utskott anhållit om yttrande av socialstyrelsen över fyra inom kammaren väckta motioner, nämligen nr 277, om skrivelse till Kungl. Maj:t angående stadgande av skyldighet för industriella företag att uppföra bostadshus för sina arbetare, nr 305, om skrivelse till Kungl. Maj:t angående vidtagande av ytterligare åtgärder för ett bättre ordnande av bostadstillgången inom vissa samhällen, nr 306, om skrivelse till Kungl. Maj:t angående uppförande genom statens försorg av bostadshus för statstjänare i vissa större städer och industriorter, samt nr 307, om skrivelse till Kungl. Maj:t angående vidtagande av åtgärder från statsmakternas sida för åstadkommande av ändamålsenliga bostäder för de mindre bemedlade klasserna.

Med anledning härav har Kungl. Maj:t den 14 februari 1919 anbefallt socialstyrelsen att avgiva och till utskottet skyndsamt överlämna det sålunda begärda yttrandet.

Till fullgörande av det av Kungl. Maj:t sålunda lämnade uppdraget får socialstyrelsen anföra följande.

Det må till en början erinras, att styrelsen tidigare avgivit yttranden rörande vissa av de spörsmål, vilka beröras i meranämnda motioner. Sålunda har styrelsen gemensamt med statens bostadskommission den 14 mars 1918 till andra kammarens tredje tillfälliga utskott avgivit yttrande över väckt motion, nr 277, berörande frågan om dels påläggande av särskild skatt för innehav av större lägenheter, dels så kallad bostadsransonering. Vidare har styrelsen med anledning av nådig remiss den 21 februari 1918 avgivit underdånigt utlåtande den 21 påföljande mars angående understöd av statsmedel för uppförande av bostadshus med smålägenheter, i vilket utlåtande styrelsen jämväl berört spörsmålen om åtgärder från statens sida till förbilligande av byggnadsmaterial samt industri- och affärsföretags medverkan för lösande av bostadsfrågan i städer och vissa samhällen. Slutligen har styrelsen haft anledning

behandla frågan om statens medverkan till ordnande av de statsanställdas bostadsfråga, i det att styrelsen på grund av nådig remiss den 12 oktober 1918 avgivit underdånigt utlåtande den 13 påföljande november angående vissa åtgärder från statens sida för beredande av bostäder åt inom postverket anställda.

Vad angår de föreliggande motionerna vid innevarande års riksdag vill styrelsen framhålla, hurusom de åsyfta utredningar, dels direkt om de mindre bemedlade klassernas bostadsfråga i dess helhet, dels ock om vissa specialspörsmål i ämnet. Dessa senare spörsmål äro emellertid, sedda i ett sammanhang, så vittutseende, att utredningar även i dessa specialspörsmål i själva verket komme att omfatta frågan om de mindre bemedlades bostadsfråga i hela dess vidd. Vad angår behovet av en dylik allsidig utredning får styrelsen erinra, att omfattande undersökningar på området redan blivit verkställda av de enligt nådigt bemyndigande den 19 januari 1912 inom civildepartementet tillkallade sakkunniga (bostadskommissionen), vilka genom särskilda Kungl. Maj:ts beslut kompletterats med sakkunniga på dels kreditväsendets, dels hygienens områden, ävensom, i samråd med bostadskommissionen och eljest, av socialstyrelsen. Utredningar, som i viss mån beröra bostadsfrågan, hava jämväl blivit verkställda av de enligt nådigt bemyndigande den 20 januari 1911 inom jordbruksdepartementet tillkallade sakkunniga i egnahemsfrågan.

Dessa utredningar hava visserligen icke alla jämväl innefattat positiva förslag till lösande av den mångfald olika spörsmål, som sammanfattas under bostadsfrågan. Styrelsen vill dock framhålla, att uppslag blivit utarbetade och framlagda till lösande av vissa frågor av betydande räckvidd. Även där utredningarna allenast åsyftat att klarlägga de verkliga förhållandena på området i vissa hänseenden, torde de komma att bilda ett värdefullt underlag för ett blivande positivt reformarbete. Styrelsen vill härmed hava framhållit, att vissa förutsättningar finnas att utan alltför kostsamma och tidsödande utredningar av förberedande natur upptaga frågan om detta reformarbete till behandling. För fullföljandet av ett sådant program torde det dock visa sig nödvändigt att kunna med tillhjälp av statistiska undersökningar noggrant följa utvecklingen på området. Först i och med att ett sådant statistiskt underlag för frågans bedömande står till buds, torde det bliva möjligt att förläna de erforderliga åtgärderna den planmässighet och målmedvetenhet, som utgöra betingelserna för ett gott resultat.

Vidare får styrelsen erinra, att enligt nådigt bemyndigande den 15 november 1918 inom civildepartementet tillkallats nya sakkunniga för verkställande av vissa utredningar på bostadsfrågans område. Enligt vad styrelsen har sig bekant, hava dessa sakkunniga, vilka sistlidne mars avgivit betänkande i en särskild fråga, för närvarande under behandling jämväl vissa av de i motionerna berörda speciella spörsmålen.

Vad angår normerna för ett utredningsarbete rörande bostadsfrågan, vill styrelsen för sin del framhålla frågans synnerligen mångsidiga karaktär. I densamma ingå finansiella, byggnads- och stadsplanetekniska, jord- och socialpolitiska, hygieniska och åtskilliga andra spörsmål, för vilkas lösande såväl stat som kommun och den enskilde på ett intimt sätt måste samverka. Härtill kommer, att bostadsfrågan till följd av kristiden kommit att erhålla en speciell, ny och särdeles aktuell sida. Jämte den så att säga bestående frågan att bereda de mindre bemedlade klasserna en högre bo-

stadsstandard framträder nämligen det ytterligt trängande spörsmålet att söka avhjälpa eller åtminstone lindra den omedelbart av krisen framkallade bostadsnöden.

Styrelsen ställer sig tveksam mot alla uppslag, vilka göra anspråk på att lösa alla dessa spörsmål i ett enda sammanhang. Det ligger sålunda till en början uppenbarligen i bostadsfrågans natur, att man beträffande densamma över huvud taget ej kan tala om en slutgiltig lösning, som en gång för alla skulle avföra frågan från det samhälleliga reformarbetets program. Därstädes torde bostadsfrågan under all överskådlig framtid komma att intaga en av de mest betydelsefulla platserna, om också dess omedelbara aktualitet under vissa perioder kommer att bliva större, under andra mindre.

Om man emellertid med en lösning av bostadsfrågan åsyftar att uppnå vissa, mera begränsade, praktiska mål, skall man finna, att även en sådan lösning ompämnar så vitt skilda områden, att den ingalunda står att vinna på en enda väg. Fastmera torde lösningen ligga i ett praktiskt och målmedvetet arbete på att nå fram till reformer i olika specialfrågor, om ock samtidigt på ett sådant sätt, att dessa åtgärder kunna infogas såsom led i ett större sammanhängande, ehuru mera schematiskt upplinjerat bostadsreformprogram.

Givetvis måste det mera allsidiga reformarbetet för närvarande av omständigheternas makt i viss mån stå tillbaka för arbetet på avhjälpan av den aktuella bostadsnöden. Men det gäller enligt styrelsens mening att på samma gång tillse, att även de rena kristidsfrågorna lösas under synvinkeln av ett mera vittutseende reformprogram. Det torde nämligen eljest vara anledning befara, att bostadsproduktionen framdeles, även sedan de aktuella svårigheterna i någon mån övervunnits, kommer att bestämmas av kristidens synpunkter och därmed för lång tid framåt fastlåsa bostadsstandarden vid en alltför låg nivå. Den nu rådande stagnationen på byggnadsmarknaden torde ur flera synpunkter erbjuda ett lämpligt tillfälle, varunder det allmänna och den enskilde kunna göras förtrogna med ett blivande reformprogram. Bland annat må sålunda erinras, att kristidens utomordentliga svårigheter på bostadsmarknaden torde inom vida kretsar av samhället hava framkallat ett det starkaste intresse för en lycklig lösning av hithörande frågor.

Med sammanfattning av det sålunda anförda får socialstyrelsen för sin del förorda, att de mångfaldiga bostadsspörsmålen vart för sig underkastas utredningar, och att därvid kristidens speciella spörsmål närmast tages i betraktande, men att på samma gång utredningsarbetet icke begränsas snävare, än att de olika förslagen, som härav kunna föranledas, kunna överblickas såsom led i ett allmänt, åtminstone i någon mån från kristidsproblemen frigjort bostadsreformprogram.

Socialstyrelsen har i det följande velat uppdraga vissa riktlinjer för ett sådant reformprogram. Detta kan givetvis ingalunda göra anspråk på att vara ett slutgiltigt sådant, enär såsom av det förut anförda framgår, först utredningarna av de olika specialspörsmålen kunna närmare anvisa de vägar, som äro framkomliga vid ett praktiskt reformarbete. Men styrelsen har ansett, att det skulle vara till gagn, om de olika spörsmålen redan på ett förberedande stadium av utredning kunde upptagas till diskussion ur synpunkten av deras plats i ett enhetligt program. Styrelsen har sålunda anledning att särskilt betona, dels att dess här intagna ståndpunkt är av helt preliminär natur, dels ock att de uppdragna riktlinjerna äro synnerligen schematiska.

Det fortgående reformarbetet på bostadsfrågans område torde böra inriktas på att de nångsidiga uppgifter, som ingå i denna stora fråga, fördelas på ett rationellt sätt, och att de, som få sig vissa uppgifter anförtrodda, också påläggas *ansvaret* för dem. Detta mål torde ej kunna uppnås med mindre staten ingriper och bidrager att fördela dessa olika uppgifter. I det följande avses uppdraga vissa allmänna riktlinjer för en dylik »rollfördelning» i dess yttre, schematiska grundkonturer. Härvid lämnas emellertid ur räkningen en sida av frågan, nämligen den spekulativa produktionen av hyreshus. Därmed är ingalunda avsikten att göra gällande, att denna sida skulle komma att framdeles förlora sin betydelse. Tvärtom synas alla skäl tala för, att den spekulativa byggnadsverksamheten efter den pågående krisens avveckling i stor utsträckning kommer att återtaga sin forna ställning. Meningen är i stället att vid sidan av denna verksamhet åstadkomma en sådan bostadsproduktion, som fullföljer mera direkt sociala syften, tillräckligt stark både för att i sig själv bilda ett led av betydelee för utvecklingen till bättre bostadsförhållanden och för att bilda en behövlig motvikt till det ensidiga hyreshussystemet. En dylik motvikt torde också så småningom framtvunga en utveckling av hyreshusets nu vanliga för de mindre bemedlade avsedda bostadstyp, ett rum och kök, vilken obestriddligen måste anses otillfredsställande. Att frågan om den spekulativa byggnadsverksamheten här icke beröres, beror på att den är bunden av ekonomiska förutsättningar, och att dess frivilliga karaktär ej tillåter att den göres till föremål för åtgärder, som överskrida ramen för dessa förutsättningar. En påverkan på denna verksamhet torde sålunda närmast böra ske på indirekt väg dels genom ett successivt höjande av bostadsanspråken, parallellt med skapandet av ökade möjligheter för dessas tillgodoseende, dels ock genom undanröjande av de hinder, som resa sig mot en rationellt bedriven sådan byggnadsverksamhet.

Närmast kommer härvid i betraktande kreditfrågan. Med avseende å denna må erinras, att staten genom inrättande av Konungariket Sveriges stadshypotekskassa redan på ett verksamt sätt bidragit till ordnande av den primära krediten. Ordandet av jämväl den sekundära krediten torde vara en fullt ut lika viktig angelägenhet. Vidkommande detta spörsmål har bostadskommissionen år 1917 avgivit förslag till inrättande av »Riksinteckningskassan» (Betänkande angående ordnande av den sekundära bostadskrediten). Det finnes vissa anledningar att antaga, att en dylik kassa skulle bli i tillfälle att utöva ett icke ringa inflytande på bostadsproduktionen. Den skulle sålunda, om den komme till stånd, kunna bli ett organ, genom vilket staten i viss mån kunde dirigera produktionen av hyreshus i en för det allmänna önskvärd riktning. Jämväl skulle ett rationellt ordnande av hithörande kreditgivning i hela dess vidd säkerligen inverka i hög grad förbilligande på själva bostadsproduktionen.

Bortser man från hyreshussystemet, där något initiativ ej tillkommer den bostadsfrågan i fråga om själva produktionen, måste en anmärkning av principiell betydelse inskjutas. Reformarbetet måste börja bland de ur ekonomiska och andra synpunkter mest vederhäftiga elementen bland de mindre bemedlade, på vilka med framgång kunna ställas vissa anspråk beträffande sparsamhet, framsynthet, förmåga av självständig ekonomisk verksamhet, samarbete o. s. v. De, som icke förmå fylla dessa mått, torde tillsvidare bli hänvisade till att åtnöjas med en relativt lägre bostads-

standard, speciellt sådan den bjudes i hyreshuset. För nyssnämnda kategorier inom samhället åter torde en utveckling till bättre bostäder böra sökas på tvänne vägar: den kooperativa bostadsverksamheten och egnahemsrörelsen.

Underlaget för åtgärder på detta område är att söka i individens egen initiativ förmåga. Härvid märkes emellertid, att det för vissa nationer utmärkande draget i folklynnat, så vitt det överhuvud taget är möjligt, göra sig självvägande i fråga om bostaden, icke synes vara så starkt utvecklat i vårt land. Det kan ifrågasättas, om icke detta förhållande till stor del är att tillskriva vissa yttre förhållanden. Säkert är emellertid, att ett omfattande upplysningsarbete påkallas för att övervinna vissa fördomar, som här otvivelaktigt stå hindrande i vägen. Man torde i detta hänseende kunna hysa den förhoppningen, att det frivilliga samarbetet inom enskilda samman slutningar skall förmå att så småningom framkalla ett omslag i nuvarande gängse smakriktning. Man kan såsom stöd för denna uppfattning anföra, att våra landsmän i utlandet, särskilt i Amerikas Förenta stater, hastigt taga intryck av den därstädes vitt utbredda smaken att skaffa sig bostad i eget hus.

Emellertid mötas de, som verkligen önska förskaffa sig eget hem, av vissa praktiska svårigheter, vilka så långt möjligt måste avlägsnas. De hinder, som härvid närmast komma i betraktande röra marken, byggnadskapitalet och såsom ett tredje det komplex av frågor, som avser markens omskapande till bostadstomt, nämligen genom anläggande av vägar, ledningar av alla slag, samt kommunikationer. Vad sistnämnda spørsmål beträffar är det ju uppenbart, att de kooperativa byggnadsföretagen men i all synnerhet egnahemmen måste förläggas utanför stadens med stora hyreshus redan bebyggda kärna. Givetvis kunna kooperativa bostadshus uppföras även inom denna trängre kärna, men de komma därvid i viss mån att bli underkastade enahanda villkor som de stora hyreshusen. Dylika kooperativa byggen komma ur denna synpunkt här ej närmast i betraktande, utan avse de i städernas periferier eller utanför dessa uppförda.

Markanskaffningen är en uppgift, som tillkommer *kommunerna*. Dessa skola sålunda erhålla till uppgift att till självkostnadspris tillhandahålla lämplig tomtmark i erforderlig utsträckning. När kommunen ej finner det lämpligt att definitivt avhända sig tomtmarken, synes tomträttsinstitutet kunna komma till användning.

För att försätta kommunen i tillfälle att förskaffa sig erforderlig tomtmark kan det ifrågasättas, om kommunen icke bör bemyndigas att expropiera härtill lämplig jord. Lånemedel till inlösen torde kommunerna, när så erfordras, kunna erhålla ur pensionsförsäkringsfonden. Det bör nämligen erinras om, att denna fonds nuvarande användning för bostadsändamål i viss mån rönt inflytande av kristiden, och att det ej får anses givet, att denna form för medlens användning för bostadsändamål under framtida mera normala förhållanden bör vara den enda.

Med det anförda avses ingalunda, att kommunernas uppgift på bostadsfrågans område skulle vara begränsad till endast spørsmålet om tomtmarken och dess iordningställande. Bostadsfrågans utpräglat lokala karaktär torde tvärtom i eminent grad påkalla kommunernas medverkan i åtskilliga avseenden. Sålunda torde man hava att hos kommunerna söka de över huvud taget verkställande organen på området. Uppdragandet av riktlinjerna för det direkt praktiska arbetet torde ankomma på kommunerna själva.

För markens iordningställande till verkliga bostadstomter krävas betydande kostnader. Dessa kunna knappast bliva till fullo betäckta genom avgifter eller köpeskillingar för tomtupplåtelser, särskilt under den första övergångstiden, medan ännu relativt få tomter hunnit upplåtas. Bland annat för detta ändamål bemyndigas kommunen att av alla *arbetsgivare* med ett visst minimiantal arbetare upptaga en särskild bostadsskatt, utgående med ett visst belopp per anställd och år. De inflytande medlen fonderas och få placeras i anläggningar såsom vägar och spårvägslinjer, vatten- och avloppsledningar o. s. v. De sålunda placerade fonderna få vid behov avskrivras. Givetvis måste kommunerna göra sig förtrogn på tanken på att även utöver dylika bidrag få ikläda sig vissa ekonomiska uppoffringar.

Statens uppgift i förevarande »rollfördelning» synes i första hand vara att tillse, att det för bebyggandet erforderliga kapitalet ställes till förfogande. Härvid torde sådana åtgärder från statens sida böra vidtagas, att samtliga lånesökande, mot vilka berättigade anmärkningar ej kunna riktas, hava att påräkna att i normala fall alltid erhålla lån. Det torde sålunda ej vara att förorda, att staten, såsom hittills skett, ställer ett visst belopp till förfogande för ändamålet. Enligt vad erfarenheten givit vid handen, bliva dessa belopp långt ifrån tillräckliga, samtidigt med att stora flertalet lånesökande nödgas på enskild väg skaffa sig lån mot långt hårdare villkor. I stället synes staten böra ikläda sig garanti för dylika lån, vilka sedermera med eller utan statens medverkan kunde mot goda villkor anskaffas på den öppna lånemarknaden. Rörande dessa garantier fastställer staten vissa allmänna normer samt ett bestämt maximibelopp men överlåter åt ett särskilt organ att i övrigt med viss, icke alltför begränsad rörelsefrihet handhava denna verksamhet.

Nyssnämnda organ synes i och med denna sin verksamhet få ett medel i sin hand att leda hela rörelsen i en god riktning. Ej minst i fråga om den förbilligande standardisering av byggnadstyperna, som i det följande beröres, torde detta organ kunna på indirekt väg utöva ett bestämmande inflytande.

Vidare bör nämnas att synnerlig uppmärksamhet måste ägnas åt dels kommunikationsproblemet, dels frågan om byggnadstypernas förbilligande genom standardisering och annorledes. Båda dessa problem äro emellertid väsentligt beroende av att egnahems- och den kooperativa bostadsrörelsen får karaktären av »massrörelse». Måhända är det vad kommunikationsväsendet angår nödvändigt, att staten beredes tillfälle att vid behov utöva ett visst inflytande. För de förpliktelser kommunen sålunda kan påläggas, må den vid trängande behov erhålla gottgörelse ur ovannämnda fonder från arbetsgivarnas bidrag.

Byggnadskostnaderna torde kunna avsevärt nedbringas, om byggnaderna utföras efter ett begränsat antal väl utarbetade standardtyper. En dylik standardisering av byggnadstyperna förutsätter, att »konsumtionen» organiseras, det vill säga att de, som önska sig egnahem, sluta sig tillsammans i *organisationer*, som förmå absorbera en massproduktion av egnahem och kooperativa flerfamiljshus.

Fördelningen av rollerna skulle alltså bliva följande:

- I. *Staten*: Uppsiktsmyndigheten, kreditgivning, stödjande och ledande verksamhet beträffande organisationen, statistik.
- II. *Kommunen*: Jordpolitiken, det i allmänhet verkställande organet.

- III. *Arbetsgivarna*: Täckande av vissa icke räntabla kostnader (för anläggningar, ej för själva byggena) genom särskild skatt.
- IV. *Den enskilda*: Det individuella initiativet, upplysnings- och agitationsverksamhet.

GUNNAR HUSS.

KURT BERGSTRÖM.

Bilaga 2 A.

Till riksdagens andra kammarens fjärde tillfälliga utskott.

Genom skrivelse till Svenska Stadsförbundets bostadsråd den 18 februari 1919 har Utskottet velat bereda Bostadsrådet tillfälle att avgiva yttrande över vissa vid årets riksdag i andra kammaren väckta motioner i bostadsfrågan, nämligen 277 av herr Mossberg m. fl. om skyldighet för industriella företag att uppföra bostadshus för sina arbetare, nr 304 av herr Bäcklund angående understöd åt fastighetsägare, som uthyra tidsenliga bostadslägenheter åt barnrika familjer, nr 305 av herr Hage om åtgärder för ett bättre ordnande av bostadstillgången inom vissa samhällen, nr 306 av herr Andersson i Stockholm om uppförande genom statens försorg av bostadshus för statstjänare i vissa städer och industrier samt nr 307 av herr Zander om åtgärder från statsmakternas sida för åstadkommande av ändamålsenliga bostäder för de mindre bemedlade klasserna. Med anledning därav får Rådet härmed anföra följande:

De föreliggande motionerna behandla ett flertal betydelsefulla sidor av bostadsproblemet. Mest vittgående är den av herr Zander väckta, i vilken påyrkas en utredning av bostadsfrågan, praktiskt taget i hela dess vidd. Beträffande denna motion vill Rådet till en början erinra därom, att frågan om de mindre bemedlades bostadsförhållanden under de senaste åren varit och allt fortfarande är föremål för ett ingående studium från statsmakternas sida, dels genom flera för frågan i hela dess vidd eller för särskilda detaljspörsmål tillsatta beredningar, dels mera permanent genom socialstyrelsen, som bland annat ombesörjer en omfattande bostadsstatistik.

De synpunkter motionären framhållit med avseende å bostadsstandard, bostadsinspektion m. m. synas Rådet behjärtansvärda. Rådet delar motionärens åsikt, att bostädernas hygieniska nivå i våra stadssamhällen, redan före den inträdda krisen, lämnat mycket övrigt att önska. Framhållas må emellertid, att det förslag till ny byggnadsstadga, som i dagarna avlämnas av bostadskommissionen, upptager långt

gående bestämmelser om bostädernas sunda beskaffenhet samt att, likaledes på bostadskommissionens initiativ, i det förslag till hälsovårdsstadga, varöver årets riksdag blir i tillfälle att avgiva yttrande, mera ingående bestämmelser om bostadsinspektion inflytit.

Som motionären själv framhållit, är frågan om avhjälpan av rådande missförhållanden med avseende å de mindre bemedlades bostadsförhållanden emellertid ett ekonomiskt spörsmål av största räckvidd. Även med den avskrivning av militärutgifterna, motionären förutsätter, torde under nuvarande statsfinansiella läge, då så många andra krävande anspråk ställas på statskassan, och med nu och sannolikt för den närmaste tiden rådande synnerligen höga byggnadskostnader ett förverkligande i någon avsevärdare omfattning av det skisserade programmet ej kunna förväntas. I detta sammanhang vill Rådet emellertid hänvisa på, att ett förslag till den sekundära fastighetskreditens ordnande av bostadskommissionen utarbetats, och anser Rådet, att denna frågas lösande är en ofrånkomlig förutsättning för framgångsrika åtgärder till ett förbättrande av läget på bostadsmarknaden.

Att i avvaktan på en ljusning i det finansiella läget utföra ytterligare utredningar i de av motionären påyrkade hänseenden kan naturligen vara av en viss betydelse. Av väsentligt större vikt synes det emellertid Rådet vara att inrikta ett utredningsarbete i bostadsfrågan just nu på de åtgärder, som kunna finnas framför allt påkallade av rådande nödläge på bostadsmarknaden. Såsom förhållandena där för närvarande gestalta sig, synas de i och för sig önskvärda förslag motionären framlagt, åtminstone för den närmaste tiden, böra skjutas åt sidan för åtgärder av mera defensiv art. Ett bibehållande av nuvarande bostadsstandard torde snarare än ett höjande av densamma genom omständigheternas makt förbliva föremålet för den närmaste tidens strävan. Den på grund av materialprisen och stegrade arbetslöner på de flesta håll nästan fullständigt förlamade bostadsproduktionen har som bekant åstadkommit ett betänkligt underskott på bostäder, med därav följande trångboddhet, varjämte bostädernas underhåll på grund av de abnorma reparationskostnaderna försumrats. Var bostadsstandarden i våra städer redan före krisen låg, har en ytterligare försämring under nuvarande förhållanden på de flesta håll helt säkert skett.

Utän att lämna ur sikte de önskemål för bostadsfrågans kommande utveckling i landet, som man redan tidigare haft anledning uppställa, måste därför, enligt Rådets åsikt, all uppmärksamhet och alla ansträngningar från det allmännas sida nu i första hand rikta sig på att uppställa och genomföra ett rekonstruktionsprogram. Det gäller därvid att utfinna betingelserna för ett återupptagande av bostadsproduktionen, så att underskottet i den årliga lägenhetsproduktionen snarast möjligt må kunna utfyllas och normal tillgång på bostadsmarknaden inträda. Därvid uppställa sig många svårlösta problem. För att möjliggöra ett byggande med nuvarande kostnader måste helt säkert det allmänna träda emellan med subvention av viss del av kostnaderna. För detta understödjande måste lämpligaste former utfinnas, som låta medlen komma till största möjliga nytta för bostadsbyggandet utan att verka i någon mån återhållande på den enskilda företagsamheten på området, lämpliga byggnadstyper måste utexperimenteras, som för olika orter och skilda befolkningslager möjliggöra den mest ekonomiska bostadsproduktionen med bibehållande av en så hög standard förhållanden rimligen medgiva. Ett studium av de erfarenheter, statens subventionspolitik

under de senaste två åren skänkt, torde därvid kunna avsätta vissa rätt betydelsefulla resultat.

Under ett nödligt sådant som det nuvarande hava också kommunerna i största utsträckning ställts inför nödvändigheten att själva övertaga ansvaret för åstadkommande av ett oundgängligt bostadstillskott, även för det fall att detta måste ske genom direkt bostadsproduktion från deras sida. I de flesta större städer och industrisamhällen har bostadsfrågan blivit ett av de mest svårlösta kristidsproblemen. Ett fortsatt samarbete mellan stat och kommun torde vara nödvändigt för att inom rimlig tid kunna återföra förhållandena på bostadsmarknaden i ett något så när normalt läge.

Vid sitt senaste sammanträde har Bostadsrådet också ägnat dessa frågor en ingående behandling. Denna resulterade bland annat i ett uppdrag åt Rådets arbetsutskott att inom den närmaste tiden söka verkställa en noggrann utredning och framlägga förslag till en plan för de närmaste årens statliga och kommunala bostadspolitik med särskild uppmärksamhet ägnad åt subventionsfrågan, varvid skulle beaktas de utredningar, som i sådant avseende skett i England, Tyskland, Finland, Norge och Danmark, varom uppgifter införskaffats. Tillika beslöt Rådet, under förutsättning av statsbidrag till kostnaderna, att låta verkställa en systematisk undersökning angående lämpliga typer av arbetarbostäder, med ledning bland annat av det material, som kunde finnas disponibelt å statens byggnadsbyrå. Avsikten är att under våren söka åstadkomma och framlägga det avsedda »rekonstruktionsprogrammet».

Vid samma tillfälle diskuterade Bostadsrådet även frågan om statens skyldigheter att bereda bostäder åt sina arbetare och tjänstemän, och beslöt Rådet att i denna fråga ingå till Kungl. Maj:t med en framställning. Avskrifter av Rådets skrivelse och en till densamma fogad promemoria om statens åtgärder för beredande av bostäder åt i statsdrift anställd personal biläggas. Som av Rådets skrivelse i ärendet framgår, delar Rådet de synpunkter herr Andersson i Stockholm i sin motion framhållit.

Även den fråga, som av herr Mossberg m. fl. beröres, om skyldighet för industriella företag att uppföra bostadshus för sina arbetare har varit föremål för Rådets behandling vid dess sammanträde den 11 juni 1918. Efter ett föredrag av fil. lic. Kurt Bergström, varav en sammanfattning återfinnes i bilagda tidskriftshäfte (sid. 266) beslöt Rådet därvid göra följande uttalande:

»Med hänsyn till vikten av att ej blott i nuvarande krigsläge utan även för framtiden vinna förbättring å bostadsmarknaden anser Bostadsrådet det skyndsamt böra göras till föremål för utredning, om och i vad mån sådant må kunna vinnas antingen genom lagfästande av viss byggnadsskyldighet för flera eller färre grupper av industri- och näringsidkare eller genom åläggande för sådant ändamål av en viss skatt till kommunen, avsedd att av denna utnyttjas till bostadsmarknadens stabilisering eller på annat sätt.»

Frågan om industriens byggnadsskyldighet torde, enligt vad Rådet erfarit, ävea bliva föremål för ytterre från de inom civildepartementet 1918 utsedda sakkunniga för vissa bostadsfrågor.

Herr Hage har vid årets riksdag förnyat sin redan tidigare tvenne gånger väckta motion om ytterligare åtgärder för ett bättre ordnande av bostadstillgången inom vissa samhällen. I skrivelse den 13 mars 1918 till andra kammarens tredje tillfälliga

utskott, varav avskrift här bilägges, har Bostadsrådet yttrat sig rörande förslagen till bostadsskatt och bostadsransonering, och saknar Rådet anledning att nu i något avseende frångå de åsikter, däri uttalades. Beträffande i årets motion i övrigt berörda åtgärder om byggnadsplikt för industrien och uppförande av bostäder till statstjänare, hänvisas till vad ovan i dessa frågor anförts.

Övriga i motionen avhandlade åtgärder hava också redan i en eller annan form varit föremål för utredning. Rådet vill i detta avseende särskilt hänvisa till den utredning rörande ändringar i gällande författningar för åstadkommande av billigare byggnadskostnader, som igångsatts av Stockholms stadsfullmäktige, och vars resultat i dagarna väntas föreligga.

Vidkommande slutligen herr Bäcklunds motion om beredande av understöd åt fastighetsägare, som uthyra tidsenliga bostadslägenheter åt barnrika familjer vill Rådet visserligen vitsorda, att, särskilt under nuvarande förhållanden, i städerna stora svårigheter möta för barnrika familjer att erhålla bostad. Rådet kan emellertid icke finna, att denna detalj av bostadsproblemet med någon utsikt till framgång kan från statens sida göras till föremål för en lösning oberoende av övriga därmed intimt sammanhängande frågor.

För Svenska Stadsförbundets bostadsråd:

Dess ordförande.

ALLAN CEDERBORG.

YNGVE LARSSON.

Hemming Karlson.

Stockholm den 24 februari 1919.

Bitaga z B.

Till Konungen.

Svenska Stadsförbundets bostadsråd, som bland annat har till uppgift att följa bostadsförhållandenas utveckling i stadssamhällena och till staten och kommunerna göra de framställningar, som rådet i dessa frågor kan finna önskvärda, har vid sina sammanträden den 11 juni 1918 och 18 februari 1919, överlagt om de åtgärder, som från statens och kommunernas sida kunna åvägabringas för att åt hos de manställda tjänstemän och arbetare bereda bostäder. I anslutning till under överläggningen

framförda synpunkter beslöt rådet att hos Eders Kungl. Maj:t beträffande frågan om statens tillhandahållande av bostäder åt sin personal, i underdånighet anföra följande.

De senaste årens krisförhållanden hava ställt stora krav på kommunerna och deras ekonomi, icke minst på bostadsfrågans område. Den bostadsbrist, som i de större bland dem och särskilt på industriorter redan tidigare börjat framträda, har därunder blivit akut. Tack vare ytterligt stegrade såväl byggnadsmaterialpriser som arbetslöner har en nära nog fullständig förlamning av bostadsproduktionen inträtt. I allt större utsträckning hava därför kommunerna nödgats ingripa, såväl genom direkt bostadsbyggande som genom subvention, för att söka åstadkomma det absolut nödvändiga bostadstillskottet och förhindra ett rent nödläge. Trots stora utgifter från kommunens sida har dock mångenstädes bristen på bostäder framtvingat husvillhet, trångboddhet och inrymmande av personer i ur sanitär synpunkt undermåliga bostäder och därigenom medfört moraliska och sanitära vådor av ödesdiger art.

Under normala tider bör och kan enligt rådets åsikt den för en kommuns befolkning nödiga produktionen av bostäder i det väsentliga överlämnas åt den enskilda företagsamheten eller åt av stat och kommun understödda bostadsföreningar samt statens och kommunens uppgifter inskränkas till att leda, kontrollera samt genom initiativ (tillhandahållande av byggnadslån och upplåtande på lämpliga villkor av tomtmark etc.) understödja och stimulera densamma. Annat blir förhållandet, när genom den privata bostadsproduktionens fullständiga eller delvisa upphörande, detta längre ej kan ske. Kommunen ställes då av omständigheterna inför nödvändigheten att i sista hand själv övertaga ansvaret för att ett oundgängligt bostadstillskott må kunna skapas, även om detta måste ske genom direkt bostadsproduktion från dess sida.

När dessa krav, som nu i eminent grad är fallet, ställas under tider, då kommunens finansiella ställning är mer än vanligt bekymmersam med stigande utgifter jämsides med sjunkande inkomster och som följd därav stegrade skattesatser, måste det te sig som en ofrånkomlig nödvändighet för kommunerna att söka finna utvägar till kostnadernas begränsning.

Vid övervägande av frågan, huru långt en kommuns skyldigheter att ikläda sig förpliktelser för fyllande av dess medlemmars bostadsbehov kan anses sträcka sig, måste det stå skäligen klart, att icke ens under ett nödläge kommunen kan vara skyldig att helt övertaga denna börda. Det måste te sig såsom både naturligt och riktigt, att kommunen så långt möjligt söker avlasta ansvaret å andra intressen, som också direkt beröras av bostadsfrågan.

Bostadsbristen och skärpningen av densamma hava i stor utsträckning framkallats av industrien med dess på många orter oerbört hastiga utveckling, med vilken bostadsproduktionen ej kunnat hålla jämna steg. Nära till hands ligger därför tanken på de industriella företagens plikt att sörja för sina anställdas bostadsbehov. Frågan hur denna bidragsskyldighet skall lösas, om genom ett koncessionsförfarande, genom skatteplikt eller på andra vägar, är emellertid ett svårutrett spörsmål, vars definitiva lösning ännu måhända kan befaras komma att dröja, om än ett betydelsefullt steg härutinnan tagits genom igångsättande från statsmakternas sida av en utredning. Framhållas må emellertid, att industrien redan på många håll i högst

väsentlig omfattning, ensam eller i samarbete med kommunen sörjt för sina anställdas bostadsfråga.

En konsekvens av ett överflyttande på vissa företagare av skyldigheten att producera bostäder för sina anställdas behov blir givetvis den, att statens och kommunens åligganden därvid heller icke få förbises. Att staten och kommunen som representeranter för det allmänna och såsom mönsterarbetsgivare hava plikt att bidraga till fyllandet av sin personals bostadsbehov torde ock hava ingått i det allmänna medvetandet på ett helt annat sätt än industriens skyldigheter i samma avseende.

Väl har det allmännas ansvar i detta avseende mera erkänts i teorien än i praktiken. Medan sedan länge det allmänna ägnat frågan om bostaden och dess sanitära beskaffenhet en viss omvårdnad, har den teoretiskt erkända skyldigheten för stat och kommun att som företagare sörja för bostäder åt sina anställda i praktiken avsatt ganska ringa resultat. Nuvarande förhållanden på bostadsmarknaden göra det emellertid mer än någonsin önskvärt, att en ändring därutinnan inträder.

För att bilda sig en uppfattning om vad från statens sida åtgjorts för åstadkommande av bostäder åt anställd personal har rådet genom sitt sekretariat låtit sammanställa vissa införskaffade uppgifter i detta avseende i en promemoria, som här bilägges. Av denna framgår, att de åtgärder staten i detta hänseende vitagit i själva verket äro av en mycket blygsam omfattning. För postverkets personal har praktiskt taget ingenting gjorts. Av statens vattenfallsverk ha i viss utsträckning tomter och billiga byggnadslån tillhandahållits arbetarna, varjämte en del bostäder dels redan uppförts, dels för de närmaste åren planerats. Telegrafverket, som tidigare i viss omfattning tillhandahållit fri bostad, uthyr numera en del lägenheter till sin personal i Stockholm, Gävle och Nynäshamn. Dessutom hava börjat uppföras eller planeras på några håll arbetarebostadshus ävensom bostadshus för tjänstemän av lägre grad. För statens järnvägars personal hava visserligen bostäder tillkommit i något större utsträckning än för flertalet övriga statens verk. För dem hava bostäder också beretts genom uthyrning i hus, tillhöriga järnvägarnas änke- och pupillkassa. I promemorian lämnade uppgifter giva dock vid handen, att av ordinarie befattningshavare vid distrikten 1918 endast 36 % tilldelats bostad in natura. Motsvarande siffra år 1910 är 44, varav framgår, att tillhandahållande av bostäder icke hållit jämna steg med affärsverkets utveckling utan tvärtom minskats.

De åtgärder, som från statens sida verkligen vidtagits, sakna emellertid för städernas vidkommande i stort sett varje betydelse. De införskaffade uppgifterna utvisa nämligen, att staten sörjt för sina anställda huvudsakligen på rena landsbygden eller i mindre köpingar och municipalsamhällen. Av de uppgifter, som i promemorian meddelas om statens järnvägars bostäder framgår bland annat, att sedan år 1914 endast i några undantagsfall bostäder uppförts i större samhällen. Förklaringen här till torde icke vara svår att finna. I de större samhällena hava tjänstemän och arbetare själva kunnat anskaffa behövliga bostäder, på mindre och bostadsfattigare platser har staten genom omständigheternas tvång fått lov att själv sörja för de anställdas bostadsfråga för att över huvud kunna förlägga dem till av deras tjänstgöring påkallade platser. De av järnvägarnas änke- och pupillkassa upplåtna bostäderna äro visserligen huvudsakligen belägna i större städer, men äro av så pass ringa omfattning, att de icke kunna tillmätas någon betydelse för respektive samhällens bostadsmarknad.

Någon allmän och målmedveten bostadsproduktion för personalens direkta intressen och ej blott för statsdriften synes icke hava förekommit.

För ett ytterligare belysande av den roll statens åtgärder kunna spela för städernas bostadsmarknad har rådets sekretariat införskaffat vissa uppgifter, som välvilligt tillhandahållits av Kungl. Järnvägsstyrelsen och sammanställts i nedanstående tabell.

Stad	Folkmängd 1918	Antal i järnvägarnas tjänst anställda		Därav med fri bostad	
		Tjänstemän	Arbetare	Tjänstemän	Arbetare
Stockholm	413,163	4,197	1,017	605	—
Göteborg	196,994	1,548	679	221	—
Malmö	112,521	1,710	935	248	—
Norrköping	58,154	743	395	50	—
Hälsingborg	44,763	308	29	18	—
Örebro	34,667	736	1,120	76	—
Sundsvall	16,575	200	9	26	—
Luleå med Notvikens verk- stad	10,086	736	308	80	14
Katrineholm	7,588	467	21	38	—
Falköping-Ranten	5,858	599	44	48	—
Hässelholm	3,238	294	137	16	—
Summa		11,538	4,694	1,426	14

Dessa siffror visa otvetydigt och klart, såväl att statens tjänstemanna- och arbetspersonal inom många större städer uppgår till ett sådant antal, att lösandet av deras bostadsfråga skulle bereda en avsevärd lättnad på samhällets bostadsmarknad, som att statens bidrag till bostadsproduktionen inom samhällena i fråga praktiskt taget saknar betydelse.

Som en jämförelse vill bostadsrådet framhålla, hurusom på sina håll i utlandet staten i väsentligt större utsträckning än hos oss direkt sørjt för sina tjänstemäns och arbetares bostadsfråga. Såsom framgår av den utredning om bostadsfrågan i utlandet, som verkstälts på föranstaltande av civildepartementets bostadskommission, har t. ex. franska staten i stor omfattning byggt bostäder för egna tjänstemän. Detta är fallet med flertalet av de i skogs- och tullförvaltningens tjänst anställda, lägre järnvägstjänstemän, slussvaktare m. fl. Så har för tulltjänstemän i Havre uppförts bostäder för 3,000 personer, såväl ungarlarum som familjebostäder. I än större utsträckning synas statliga åtgärder hava vidtagits i Tyskland, där så väl Tyska riket som de olika förbundsstaterna (framför allt Preussen) i stor utsträckning såväl genom direkt produktion som genom lån sørjt för sina anställdas bostadsfråga. Så har t. ex. den preussiska järnvägsförvaltningen under åren 1895—1911 byggt bostäder för över 50 miljoner mark. I Norge har i dagarna »Jernbanens boligkommitté» avgivit ett betänkande, vari föreslås åtgärder för beviljande av byggnadslån och »nedskrivningsbidrag» på grund av kristidens höga byggnadskostnader samt utarbetande av lämpliga byggnadstyper.

Från statens sida hava också i vårt land under de senare åren vid upprepade tillfällen erkänts, att staten ägde skyldigheter att sörja för sin personals bostadsbehov. I den kungl. propositionen vid 1918 års riksdag om understöd för uppförande av bostadshus med smålägenheter har intagits den del av bostadsrådets yttrande, däruti rådet framhåller de speciella förpliktelser staten äger med hänsyn till sina tjänstemäns och övriga anställdas bostadsbehov, utan att någon gensaga mot dessa synpunkter göres i den kungl. propositionen. Socialstyrelsens utlåtande i samma ärende ifrågasätter, huruvida icke de större industri- och affärsföretagen, eventuellt andra större arbetsgivare, *bland dem även staten* genom en särskild kommunal beskattning skulle, där förhållandena det påkalla, kunna påläggas en del av det ekonomiska ansvaret för bostadsfrågans lösning. I samband med frågan om anslagskrav för bostadshus vid statens järnvägar gör finansministern i fjolårets statsverksproposition det principiella uttalandet, att staten har otvivelaktig skyldighet såsom arbetsgivare vid affärsdrivande verk att i nöjaktigaste mån sörja för tjänliga bostäder åt sina tjänstemän. I ett yttrande över inom andra kammaren väckt motion om anslag till uppförande av bostäder vid statens järnvägar har kungl. järnvägsstyrelsen bland annat anfört: »Med hänsyn till den omsorg kungl. järnvägsstyrelsen anser sig vara skyldig ägna åt personalens bostadsförhållande, kan kungl. järnvägsstyrelsen ej annat än på det livligaste behjätta andemeningen i motionen. Goda bostadsförhållanden äro i allmänhet och framstå för kungl. järnvägsstyrelsen beträffande järnvägspersonalen såsom i hög grad ägnade att genom sitt indirekta inflytande på personalens standard giva goda arbetsprestationer». Statsutskottet säger i sitt yttrande över samma motion, att det under förhållanden varande förhållanden på bostadsmarknaden synes utskottet mera än eljes vara nödvändigt, att staten vidtager åtgärder för att förse personalen vid de affärsdrivande verken med lämpliga bostäder.

Även i innevarande års statsverksproposition återfinnas uttalanden, som erkänna statens förpliktelser i ifrågavarande avseende.

Genom de anslag till främjande av smålägenhetsproduktionen, staten nu under två år lämnat, har staten i någon mån bidragit att lätta kommunernas bördor. Motiveringen till dessa anslags beviljande måste emellertid sökas väsentligen i det rådande krisläget och statens allmänna skyldighet att sörja för sina medlemmars väl. Såsom någon åtgärd, varigenom staten fritager sig från den byggnadsskyldighet för personalen, som allmänt och av statens egna myndigheter ansetts ävila densamma, torde dessa anslag i vart fall icke med fog kunna betraktas.

Om det sålunda får anses fastslaget, såväl att staten äger skyldighet att sörja för sina anställdas bostadsbehov, som också att denna skyldighet av statens myndigheter erkänts, kan visserligen mot ett utsträckt byggande från dess sida under nuvarande förhållanden anföras finansiella hänsyn. Därvid kunna åberopas såväl den för andra kristidsändamål hårt ansträngda budgeten som de för närvarande högt uppdrivna byggnadskostnaderna. Med hänsyn till läget på bostadsmarknaden torde dessa omständigheter dock icke böra få verka avgörande. De höga byggnadskostnaderna och den förlustrisk de medföra i händelse av kommande prisfall skulle då givetvis innebära ett fullgiltigt skäl mot praktiskt taget all bostadsproduktion för närvarande, ett negativt resultat, som under nuvarande läge förbjuder sig självt. Vad särskilt den strängt anlitate statsbudgeten angår, förtjänar framhållas, att staten dock på ett

helt annat sätt än kommunerna är i tillfälle att genom sin beskattningsmyndighet åvägbringa och av bärkraftigaste skatteobjekt uttaga det förhöjda byggnadskapital, som svarar mot de stegrade byggnadskostnaderna.

På frågan om beskaffenheten av de påkallade åtgärderna från statens sida saknar rådet anledning att i detalj ingå, då det väl närmast får anses tillkomma statens förvaltningsorgan att härom förebringa utredning och framlägga förslag. Rådet vill dock framhålla, att vare sig den av socialstyrelsen tidigare föreslagna kommunala beskattningen blir verklighet eller ej, utgångspunkten i fråga om statens verksamhet *för den närmaste tiden* måste bli *omedelbara åtgärder för bostadsproduktion* för statens egen personal.

Under sådana förhållanden torde det ej heller vara möjligt att nu omedelbart anordna bostadsproduktionen under medverkan av personalen själv i syfte att åstadkomma egna hem, då organisationen av sådana företag i sig innesluter ett flertal svårösta problem om förvärv av äganderätt, förhindrande av spekulation, bestämmelser för det fall att den anställde lämnar sin tjänst etc. Att inskränka statens åtgärder till utlämnande av lån torde för närvarande ej heller leda till resultat. Den lättast framkomliga vägen till avhjälpande av rådande svårigheter torde vara uppförande av bostäder och deras uthyrning till personalen.

Beträffande åter statens åtgärder i nu berörda hänseende *för framtiden*, när kristidens särskilda svårigheter upphört och byggnadsverksamheten åter stabiliserats, torde emellertid utredningar redan nu kunna igångsättas. Utöver de frågor ovan berörts, torde därvid böra behandlas möjligheterna till ett samarbete i en eller annan form mellan stat och kommun, bildande av bostadsföreningar m. fl. dylika spörsmål.

På grund av vad bostadsrådet här ovan anfört får rådet i underdånighet hemställa,

dels att Kungl. Maj:t ville, efter utredning av behovet för varje särskild ort, vidtaga nödiga anstalter för åstadkommande snarast möjligt av det oundgängligen nödvändiga antalet bostäder för statsanställd personal,

dels att Kungl. Maj:t ville föranstalta om utredning, i vilken omfattning och i vilka former staten för framtiden må kunna sörja för sin personals bostadsförhållanden.

För Svenska Stadsförbundets bostadsråd:

ALLAN CEDERBORG.

Dess ordförande.

YNGVE LARSSON.

Henning Karlson.

Stockholm den 18 februari 1919.

Bilaga 2 C.

P. M.

angående åtgärder från statens sida för beredande av bostäder åt i statens tjänst anställd personal.

Den svenska staten har gamla traditioner i fråga om upplåtande av bostäder åt egna tjänsteinnehavare. Den vanligaste formen för avlöning var förr upplåtande av ett tjänsteboställe. Här behöver blott erinras om de talrika majors- och kaptensboställena på landet. Denna avlöningsform, särskilt lämpad för naturhushållning, är numera så gott som fullständigt avskaffad.

Staten tillhandahåller emellertid fortfarande fri bostad åt vissa befattningshavare, särskilt åt skogsstatens personal, åt lotsverkets fyrbetjäning och åt statens järnvägars personal. Vidare märkas fångvårdens tjänstemän och betjante samt underofficerare och fast anställt manskap vid armén och marinen. Bostäder mot billig hyra tillhandahåller staten ett mindre antal officerare. Vattenfalls-, telegraf-, post- och tullverken upplåta även i större eller mindre utsträckning bostäder åt tjänsteinnehavare. Åt vaktmästare finnas dessutom lägenheter i statens å de centrala ämbetsverken upplåtna byggnader.

Krigsårens oerhörda prisstegring å alla byggnadsmaterial med åtföljande stagnation på byggnadsmarknaden i förening med det industriella uppsvinget har inom hela landet framkallat en svårartad bostadsbrist, som särskilt inom större städer stegrats till verklig nöd. Det har i främsta rummet ålegat våra stadskommuner att söka bot för nöden. Men krav hava med allt större styrka framställts att lägga omsorgen för åstadkommande av bostäder på arbetsgivarna, särskilt industrien. För att dessa krav skola kunna effektivt ställas på enskilda arbetsgivare fordras dock, att staten, den största arbetsgivaren, går före med gott exempel. Statens åtgärder i detta avseende hava dock vidtagits i jämförelsevis ringa utsträckning och hava framförallt, såsom riktigt anmärkes i den av nationalföreningen mot emigration utgivna handboken, Den svenska egnahemsrörelsen, »snarare varit förestavade av affärstekniska och lönepolitiska hänsyn än direkt bostadspolitiska syften.»

Så länge statens befattningshavare inom våra stadssamhällen kunde finna hyreslediga bostäder, visade de statliga myndigheterna så gott som intet bostadspolitiskt intresse. Ett sådant kan dock spåras under de allra senaste åren. I en skrivelse till Kungl. Maj:t den 31 oktober 1916, däri järnvägsstyrelsen hemställer om medel till nya byggnader och anläggningar, yttrar styrelsen på tal om Nässjö: »Bristen på mindre lägenheter är emellertid i staden synnerligen kännbar, vilket föranlett stadens hyresnämnd att hos järnvägsstyrelsen anhålla om åtgärder för densamma avhjälpande, i vad på statens järnvägar ankommer. Då det enligt styrelsens mening *givet*

vis tillkommer staten att i sådant fall träda hjälpande emellan, får styrelsen föreslå uppförandet av till en början etc.

Både den nuvarande chefen för civildepartementet, statsrådet Schotte och en förutvarande, statsrådet von Sydow, hava i anföranden till statsrådsprotokollet uttalat, att det torde vara statens skyldighet såsom arbetsgivare vid affärsdrivande verk att sörja för bostäder åt sina tjänstemän.

Efterföljande framställning, som avser att lämna en allmän översikt av statens åtgärder för att skaffa egna tjänsteinnehavare bostad med en mera detaljerad framställning av de senaste årens åtgärder, bygger på nationalföreningens förut omnämnda handbok, uppgifter i riksdagstrycket, bidrag till Sveriges officiella statistik, förvaltningsberättelser från respektive verk samt på muntliga upplysningar och promemorior, som benäget lämnats av olika verk.

Statens järnvägar.

Den ordinarie linjepersonalen¹ åtnjuter antingen bostad in natura eller ett kontant hyresbidrag. Staten själv har dock endast uppfört bostäder, där detta varit för tjänstens skötande oundgängligt. Därför är det framför allt banvakts- och banmästarestugor, som genom järnvägarnas direkta försorg uppförts. År 1913 funnos vid Sveriges statsbanor 2,180 banvakts- och banmästarestugor, 761 andra bostadsbyggnader och 542 stationshus, i vilka bostadslägenheter i de flesta fall inrymmas. Sedan dess hava medel till ett ganska avsevärt antal nya hus beviljats av riksdagen, såsom nedanstående tablå visar. Inom parentes upptagna anslag avse medel till inköp och inredande av förut bestående fastigheter.

Av riksdagen åren 1914—1918 beviljade medel för uppförande av boställshus vid statens järnvägar.

1914.

Vid Rosshyttan	2	lägenheter om två rum och kök ²	13,500
» Tullinge	2	» » » » » » , 1 enkelrum	13,500
» Hagalund	2	» » » » » » ²	13,500
» Laxå	4	» » » » » »	18,500
» Fiskeby	2	» » » » » » ²	13,500
» Harplinge	5	» » » » » »	23,500
» Ängelholm	4	» » » » » »	25,700
» Kattarp	3	» » » » » »	19,500
» Lomma	1	» » fem » » »	19,000
» Johannisberg	3	» » två » » »	15,700
» Kiruna	8	» » » » » »	47,000

Summa 36 lägenheter för en kostnad av kronor 222,900

¹ Vid järnvägsstyrelsen anställda tjänstemän åtnjuta varken bostad eller hyresersättning.

² Med möjlighet att inreda ytterligare en lägenhet om två rum och kök.

1915.

Vid Kimstad	3 lägenheter om två rum och kök	18,400
» Kopparåsen	1 » » » » »	12,500
» Notviken	12 » » » » »	81,000
Summa	16 lägenheter för en kostnad av	kronor 111,900

1916.

Vid Stockholms Central	14 lägenheter	280,000
» Alster	2 » om två rum och kök	14,000
» Skrea	1 » ¹	11,000
» Gullbranstorp	3 »	19,000
» Torsåker	2 » om två rum och kök	16,000
» Nybo	2 » » » » »	16,000
» Gällivare	8 » » » » »	59,000
	6 banvaktstugor å linjen Kiruna—Riksgränsen	60,000
Summa	38 lägenheter för en kostnad av	kronor 475,000

1917.

Vid Älvsjö	2 lägenheter, 1 om fem rum o. kök, 1 om fyra r. o. k.	32,000
» Skåre	2 » 1 » tre » » 1 » två » »	20,000
» Kil	8 » om två rum och kök	54,000
» Trättelanda	1 » » » » »	10,000
» Nässjö	8 » » » » »	58,000
» Ugglehult	1 » » » » »	10,000
(» Vislanda	4 » » » » »	18,000)
» Sandåkra	1 ¹ » » » » »	15,600
» Flädie	4 » » » » »	27,000
» Storvik	4 » » » » »	27,000
» Långele	8 » » » » »	52,000
» Lottefors	2 ¹ » » » » »	20,000
(» Ånge	2 » » » » »	50,200)
» Ånge	8 » » » » »	54,000
(» Bollnäs	5 » » » » »	80,200)
» Nyåker	2 ¹ » » » » »	22,000
	6 banvaktstugor med uthus vid V distriktet	75,000
Summa	68 lägenheter för en kostnad av	kronor 625,000

¹ Med möjlighet att inreda ytterligare en lägenhet om två rum och kök.

1918.

Vid Tomtebodå	2 lägenheter, 1 om fem rum o. kök, 1 om fyra r. o. k.	50,000
» Järva	12 » 1 » » » » » 1 » tre » »	
	10 » två » »	155,000
» »	1 lägenhet » två » » »	20,000
» Norrviken	1 » ¹ » tre » » »	24,000
» Väsby	1 » » fyra » » »	25,000
» Dagarn	2 lägenheter ¹ » två » » »	28,000
	1 lägenhet å linjen Krampen—Näverkärret, en banv:sstuga	15,500
» Hallsberg	4 lägenheter om två rum och kök	48,000
» Tullinge	3 » » » » » »	34,000
» Uttran	2 » 1 om tre rum och kök, 1 om två rum o. kök	28,000
» Tystberga	1 » » två » » »	28,000
» Enstaberga	1 » » » » » »	17,500
» Strängsjö	3 » » » » » »	34,000
(» Laxå	10 » » » » » » + 12 överliggningsrum	84,000)
» Charlotten- berg	4 » » » » » »	48,000
» Backa	2 » ¹ » » » » »	28,000
» Nässjö	12 » » » » » »	133,500
» Rörvik	2 » ¹ » » » » »	30,000
» Åkarp	1 » » fem » » »	36,000
» Sjölunda	6 » » två » » »	82,000
» Arrie	2 » ¹ » » » » »	37,000
» Svalöv	4 » » » » » »	50,000
» Kattarp	4 » » » » » »	50,000
» Storvik	4 » 1 » fyra » » » 2 om tre rum o. kök	
	1 » två » » »	72,000
» »	4 » » två » » »	48,000
» Ockelbo	2 » » » » » »	27,000
» Kilafors	4 » » » » » »	48,000
» »	1 » » » » » » (jämte exped.)	23,000
(» Stugsund	6 » » » » » »	34,500)
» Ånge	2 » 1 » fem » » » 1 om fyra rum o. kök	50,000
» »	12 » » två » » »	142,000
(» Bräcke	7 » 3 » » » » » 4 om ett rum o. kök	22,000)
» »	4 » » » » » »	48,000
» Kålarne	1 » » » » » »	22,000
» Östersund	6 » 2 » fem » » » 1 om tre rum o. kök	
	1 » ett » » » ,	
	2 enkelrum	45,000
» Långsele	2 » 1 » tre » » » 1 om två rum o. kök	28,000
» Aspeå	2 » ¹ » två » » »	30,000

¹ Med möjlighet att inreda en lägenhet om två rum och kök.

Vid Mellansel	4	lägenheter om två rum och kök	48,000
(» Trehörning- sjö	4	» » » » » »	25,000)
» Ursviken	2	» ¹ » » » » »	30,000
» Vännäs	3	» 2 » fyra » » » 1 om tre rum o. kök	44,000
» »	8	» » två » » »	90,000
(» »	1	»	12,500)
(» Umeå	12	» 10 om två rum och kök, 2 enkelrum	50,000)
» Trångfors	2	» ¹ » » » » »	30,000
(» Boden	2	» ¹ 1 » fem » » » , 1 enkelrum, dess- utom två tomter	60,000)
(» »	4	» 1 » tre » » » , 3 om två rum o. kök	23,500)
» Notviken	2	» 1 » fyra » » » , 1 » tre » »	44,000
» Holmfors	2	» 1 » tre » » » , 1 » två » »	30,000
» Ljuså	1	» ¹ » » » » »	24,000
» Gullträsk	2	» 1 » » » » » , 1 om två rum o. kök	30,000
» Gärdmyr	2	» 1 » två » » » , 1 enkelrum	18,500
(» Gällivare	7	» 1 » fyra » » » , 2 om tre rum o. kök, 3 » två » » » , 1 enkelrum	45,000)
» Kiruna	2	» 1 » » » » » , 1 om tre rum o. kök	44,000
	7	banvaktstugor å linjen Kiruna—Luleå	116,200
Summa 205 lägenheter för en kostnad av			kronor 2,489,700

Av ovanstående framgår med all önskvärd tydlighet, att även den av statens järnvägar under 5 sista åren bedrivna bostadsproduktionen saknar nämnvärd betydelse för städernas bostadsfråga. Den huvudsakliga byggnadsverksamheten faller på den rena landsbygden, där personalen eljest skulle få alltför lång väg till arbetsplatsen eller på små orter, där över huvud ingen tillgång på bostadslägenheter finnes.

För verkets behov hava emellertid i ett ej ringa antal städer uppförts bostadshus av statens järnvägars änke- och pupillkassa. Genom kungl. brev år 1876 be- myndigades järnvägsstyrelsen att på högst 25 år förhyra bostadshus av kassan. För dessa betalas i hyra $4\frac{1}{2}\%$ på de äldre och 5% på de nyare husens totala kostnad, däri inbegripet engångspremier för brandförsäkring. Järnvägarna bestrida sedan alla onera.

Här efter meddelade tabell, som upptager samtliga hittills förhyrda bostadshus, visar, att sammanlagt 10 lägenheter om sex rum och kök, 1 om fem rum och kök, 22 om fyra rum och kök, 20 om tre rum och kök, 43 om två rum och kök, 988 om ett rum och kök samt 32 enkelrum tagits i bruk.

¹ Med möjlighet att inreda ytterligare en lägenhet om två rum och kök.

Av änke- och pupilkassan till Statens järnvägar uthyrda bostadshus.

Stad	Egendomens benämning	Antal lägenheter							Första kontraktår
		6 r. o. kök	5 r. o. kök	4 r. o. kök	3 r. o. kök	2 r. o. kök	1 r. o. kök	En- kel- rum	
Stockholm.	Nr 11 Jordgubben	—	—	—	—	13	51	19	1878
	» 10 Jordgubben	—	—	4	4	—	56	—	1893
	» 3—12 Jordgubben	—	—	—	—	—	97	—	1901
	» 9 Dykärret	—	—	—	—	—	40	—	1885
	Summa	—	—	4	4	13	244	19	
Göteborg.	Nr 21 A. J. K. L. M. N. i stadens 15 rote	—	—	—	8	—	78	—	1889
	» 8 i 3 kv. Majornas 7 rote ...	—	—	—	—	1	29	1	1901
	» 1 i 10 kv. i 18 roten	—	—	—	—	1	46	1	1901
	Summa	—	—	—	8	2	153	2	
Jönköping.	Tomt 236—239 i förstadens na kv.	—	—	2	2	3	24	2	1901
Skövde.	Egendom å Mörkelyckan	—	—	—	—	—	14	—	1895
Norrköping. (2 stenhus)	Nr 12 litt. A i kv. Krogen	—	—	—	2	—	54	—	1888
	» 12 litt. B i kv. Krogen	2	—	1	2	—	—	1	(har varit uthyrt till privatperso- ner men håller på att uthyras t. järnvägarna)
	Summa	2	—	1	4	—	54	1	
Linköping.	Nr 131 i St Lars kv.	—	—	—	1	—	14	—	1894
	» 130 i St Lars kv.	—	—	3	—	2	33	—	1907
	Summa	—	—	3	1	2	47	—	
Malmö.	Egendom å d. s. k. Koängen	—	—	—	—	2	100	2	1901
	Kv. nr 7 Gustav	—	—	—	—	3	97	1	1908
	Summa	—	—	—	—	5	197	3	
Örebro.	Tomt LXIV med adress nr 22 o. 24 vid Malmgatan	—	—	4	—	2	54	2	1903
Östersund.	Tomten 188 vid Kyrkogatan ...	2	—	3	—	2	—	—	1903
	» 191 » Repslagaregatan	—	—	—	—	—	30	—	1903
	Summa	2	—	3	—	2	30	—	
Lund. (2 stenhus)	Nr 1 Södra delen av Papegoje- lyckan vid Lund	—	—	—	—	1	56	2	1904
Uppsala. (3 bostadshus)	Egendomen nr 1 o. 3 i kv. Frode	—	—	3	1	1	66	1	1905
Luleå.	Nr 7 i kv. Lillen	6	1	2	—	2	—	—	1917
Karlstad.	Tomt nr 124 a i kv. Viken	—	—	—	—	10	49	—	1918
	Summa färdiga lägenheter	10	1	22	20	43	988	32	

Av änke- och pupillkassan uppföras följande bostadshus, vilka skola vara färdiga senast den 1 april 1919.

I Mjölby	med 35 lägenheter om två rum och kök
» Krylbo	» 20 » » » » » »
» Kristinehamn	» 35 » » » » » »
» »	» 2 » » tre » » »
» »	» 2 » » fem » » »
» Stockholm i kv. Myrstacken och Kannan	planeras 170 lägenheter om två rum och kök.

ännu (i november) äro dock ej ritningarna färdiga.

De senaste årens livliga utveckling av statens järnvägar har medfört en mycket kraftig ökning av personalen. Järnvägarnas bostadsproduktion har emellertid ingalunda följt med utvecklingen. Procentsiffran av befattningshavare utan bostad in natura, vilken från 1910 till 1913 endast stegrades från 56 till 58, steg 1918 till 64.

För år 1910 föreligger en detaljerad tabell över antalet befattningshavare, fördelade med hänsyn till rätt att erhålla olika bostadstyper. Slutsummorna och procentalen meddelas även för åren 1913 och 1918.

Antalet befattningshavare med och utan bostad.

G r u p p	Ordinarie befattningshavare vid distrikten år 1910				%
	Summa	Med bostad i statens hus Antal	Boende i av staten hyrd bostad	Som icke tilldelats bostad in natura	
Boställshavare med 1 rum och kök...	7,921	3,181	1,035	3,705	47
» » 2 » » » ...	3,519	583	219	2,717	77
» » 3 » » » ...	836	306	16	514	61
» » 4 » » » ...	288	37	72	179	62
» » 5 » » » ...	258	190	36	32	12
» » 6 » » » ...	37	13	22	2	5
» » 7 » » » ...	5	1	3	1	20
Summa	12,864	4,311	1,403	7,150	56
Motsvarande slutsumma år 1913	14,600	4,694	1,372	8,534	58
» » » 1918	19,753	5,641	1,428	12,684	6

Telegrafverket.

En liten del av personalen erhöll tidigare fri bostad. Från och med år 1913 har detta system helt upphört, men uthyr verket i stället numera ett mindre antal

Av dessa voro vid utgången av oktober 1918 uppförda

- 2 st. åttafamiljshus, typ III
- 1 » fyrafamiljshus, » IV.

Till den 1 december 1918 beräknas ytterligare följande bliva färdiga:

- 1 st. åttafamiljshus, typ III
- 1 » tvåfamiljshus, » II.

Övriga byggnader beräknas vara fullt färdiga under loppet av sommaren 1919. Byggnadskostnaden per hus beräknas till:

För typ I	kr. 61,000
» » II	» 36,200
» » III	» 92,500
» » IV	» 45,400

Den totala kostnaden per eldstad, inberäknat tomt, brunnar, planering m. m., belöper sig i genomsnitt till 6,372 kronor.

Hyresbeloppen äro ännu ej bestämda, men torde komma att belöpa sig till omkring 350 kronor för ett rum och kök och 500 kronor för två rum och kök, och således ej täcka räntan å anläggningskostnaderna. Telegrafstyrelsen hemställde redan i den skrivelse, som gav anledning till den kungl. propositionen, att av kostnaderna endast hälften skulle uppföras under utgifter för kapitalökning och resten på driftskostnader. Civiministern ansåg dock ej skäl föreligga härtill utan lät uppföra hela kostnaden såsom utgift för kapitalökning.

Postverket.

För sin personals bostadsfråga har verket praktiskt sett ingenting gjort. I vissa nyare, för verkets behov uppförda byggnader hava inretts bostad åt postmästaren, som skulle fungera som vice värd för huset. Dessa bostäder hava emellertid gjorts så stora, att postmästaren i de flesta fall ansett det vara fördelaktigast att uthyra dem.

På några få platser har postverket måst hyra bostad åt enstaka tjänsteinnehavare och på andra hyra överliggningslokaler för resande personal.

Statens Vattenfallsverk.

Hittills ha anslag för uppförande av permanenta bostäder för kraftverken inlagts i totalanslagen för kraftverksanläggningarna och vid kanalverken ha bostäder dels förefunnits vid respektive kanalverks övertagande av kronan, dels kompletterats genom i vederbörlig ordning fastställt stafförslag. Driftverken innehava för närvarande följande permanenta bostäder:

	Antal byggnader	Antal rum (inberäknat kök)
Vid Trollhätte kanalverk	34	180
› Trollhätte kraftverk	14	111
› Porjus kraftverk	7	47
› Älvkarleby kraftverk	10	75
› Statens ångkraftstation i Västerås	1	13
› Södertälje kanalverk	2	13
Summa	68	489

Det antal personer vid driftverken, som är berättigat till bostäder eller bostadsersättning, respektive disponerar bostad i statens byggnader, framgår av nedanstående tabell:

	Ordinarie	Extra	Summa	Bostäder i statens hus upplåtna till
Trollhätte kanalverk	69	—	69	54
Trollhätte kraftverk	36	2 ¹	38	29
Porjus kraftverk	22	6	28	17 ²
Älvkarleby kraftverk	20	3	23	20
Statens ångkraftstation i Västerås	10	—	10	4
Södertälje kanalverk	10	—	10	3
Summa	167	11	178	127

¹ Bostad bör dessutom om möjligt beredas för cirka 20 st. extra månadsanställda arbetare.

² Två lagenheter disponeras dock dessutom av kraftverksbyggnadens personal.

Vid utförandet av respektive byggnadsarbeten ha dessutom i ganska stor utsträckning uppförts bostadsbaracker eller förutvarande byggnader tagits i anspråk härför, nämligen:

	Antal baracker	Rymmande sammanlagt
Vid Trollhättan och Brinkebergskulle	13	208 man
› Lilla Edet	3	49 »
› Porjus	23	888 »
› Älvkarleby	4	132 »
Summa	43	1,277 man

En del av dessa baracker har, då arbetsstyrkan vid respektive platser minskats, kunnat disponeras till annat ändamål eller i vissa fall överlåtits till Statens järnvägar. Åtskilliga av barackerna användas för närvarande till bostäder för arbetarefamiljer.

Till följd av ökat behov av driftpersonal pågår även för närvarande i viss utsträckning nybyggnad av bostäder för dessa. Sålunda har under sista året uppförts eller pågår för närvarande arbete med följande bostäder:

vid Porjus: 2 st. maskinistbostäder, inrymmande sammanlagt 24 eldstäder och en tillbyggnad till ingenjörsmessen med 19 bostadsrum (i huvudsak för tillfälliga behov);

vid Älvkarleby: 1 st. maskinistbostad, inrymmande 12 eldstäder och 1 st. messbyggnad avsedd för ogifta tjänstemän.

I underdånig skrivelse den 5 mars hemställde vattenfallsstyrelsen dessutom om avlåtande av nådig proposition till 1918 års riksdag om beviljande av 165,000 kronor för beredande av bostäder (sammanlagt 10 lägenheter om vardera 2 rum och kök) för personal vid statens ångkraftstation i Västerås, ett anslag som sedermera av riksdagen beviljades.

Beträffande de principer, som vattenfallsstyrelsen följt vid uppförandet av bostäder åt sin personal, må anföras följande:

Permanent bostäder böra enligt vattenfallsstyrelsens mening uppföras endast för sådan personal med ordinarie eller extra anställning vid driftverken, som beräknas även för framtiden bliva bofast på respektive orter. Till en början ha endast bostäder avsetts för den ordinarie personalen, men vattenfallsstyrelsen har funnit lämpligt att även i viss omfattning disponera bostäderna till den extra personalen. Emellertid har det syntts vattenfallsstyrelsen oriktigt att bygga bostäder åt all driftspersonal, och detta av det skäl, att man beträffande bostadsfrågan i mycket hög grad måste taga hänsyn till de anställdas personliga önskemål. Anspråken på bostad äro sålunda i hög grad varierande även inom samma tjänstegrad. En ungarl behöver ju sålunda icke alls samma utrymme som en befattningshavare med stor familj. Styrelsen har därför ansett sig böra i regel kontant utbetala stipulerade hyresbidrag, även till personal, som disponerat bostäder i vattenfallsstyrelsens byggnader och har för sådan bostad i stället i vanlig ordning debiterats hyra, vilken i första hand blivit bestämd efter styrelsens kostnader för ränta, amortering och underhåll av byggnaden, men även måst rätta sig efter läget på hyresmarknaden i vederbörande samhälle. Om styrelsen skulle bygga bostäder åt all personal, som blir erforderlig vid driften, borde även föreskrivas skyldighet för befattningshavarna att vara bosatta i statens byggnader. I annat fall kunde man lätt riskera att en hel del lägenheter vid inträffande bättre läge å bostadsmarknaden komme att stå lediga. Ett sådant bostadstvång för personalen anser vattenfallsstyrelsen dock ej lämpligt att stipulera.

Enligt vattenfallsstyrelsens mening är det i längden lämpligast att lösa bostadsfrågan för personalen på så sätt, att befattningshavarna genom upplåtelse av tomter och beviljande av byggnadslån på billiga villkor uppmuntras uppföra egna hem. Det personliga intresset hålles då vid makt, så att bostaden väl vårdas, varjämte tillhörande trädgård och potatisland med mycket större intresse skötes av den, som är ägare till jorden eller med tomträtt innehar den under lång tid, än av den, vilken

endast såsom hyresgäst för kanske blott några år disponerar lägenheten och trädgården. I stort sett torde detta sätt att lösa bostadsfrågan vara såväl för personalen lämpligast och alstrande den största tillfredsställelsen, som ock för staten förmånligast, enär kapitalutlägget för bostadsfastigheter därigenom begränsas. Detta sätt att lösa bostadsfrågan för driftspersonalen har dock endast kunnat realiseras i ganska ringa omfattning, beroende till största delen därpå, att de anställdas ekonomiska ställning är sådan, att de draga sig för att starta byggandet av egna hem. Uppförandet av dylika egna hem i större omfattning tager även ganska lång tid och kan dessutom icke i någon högre grad realiseras i tider med så enormt uppdrivna byggnadskostnader som de nuvarande. Styrelsen vill i detta sammanhang erinra om att styrelsen för Trollhätte kanal- och vattenverk redan år 1907 gjorde framställning om och erhöll anslag för beviljande av byggnadslån åt mindre egnahemsbyggare och att sådan låneverksamhet fortfarande bedrives. För närvarande utgör den sammanlagda lånesumman vid Trollhättan omkring 410,000 kronor. Den fond, varur dessa lån beviljas, numera benämnd Trollhätte Fastighetsförvaltnings rörelsekapital, är emellertid ganska hårt anlitad för andra ändamål, varför ett tillskott för lånerörelsens fortsatta utveckling är av behovet påkallat. Likaledes borde medel för samma ändamål finnas tillgängliga även på andra orter, varvid särskilt i Porjus ett sunt egnahemsbyggande bör understödjas.

Om ytterligare bostadsbyggnader nu skulle genom statens försorg uppföras, blir emellertid kostnaden mer än dubbelt så stor som under normala tider och till följd därav skulle hyran för dessa lägenheter även komma att bli ungefär dubbelt så hög som för de bostäder, som äro uppförda förut. Vattenfallsstyrelsen skulle då löpa risken att, när byggnadskostnaderna sjunka, nödgas sänka hyresprisen betydligt under självkostnaden för ränta, amortering och underhåll, vid risk att annars bostäderna komme att stå obebodda. Följden härav bleve givetvis sämre avkastning å det kapital, som av vattenfallsstyrelsen disponeras, vilket för styrelsens ställning som affärsdrivande verk icke vore att förorda. Om bostäder nu skulle komma att omedelbart uppföras för att lindra bostadsbristen, borde därför merkostnaden bestridas av särskilt anslag, som ej av vattenfallsstyrelsen skulle behöva förräntas. Häremot kan invändas, att en hel del merkostnader jämväl uppstå vid utförande under nuvarande dyrtid av byggnadsarbetena för respektive kraftverksanläggningar, men därvid bör beaktas, att dylika merkostnader i stort sett kunna förräntas och amorteras genom de högre kraftpris, som för närvarande kunna avtalas, och vilka kraftpris i allmänhet komma att gälla under en lång följd av år. Några långvariga hyresavtal baserade på nuvarande höga byggnadskostnader lära däremot icke kunna träffas beträffande bostäderna.

Vattenfallsstyrelsen har den 26 september 1918 bemyndigats att uppföra 2 bostadshus för driftspersonal vid Trollhättan och att taga erforderliga medel härtill ur anslaget till utförande av Trollhättans 3:dje utbyggnad.

Styrelsen har slutligen till Kungl. Maj:t lämnat en redogörelse för de lägenheter som under åren 1919 och 1920 böra anskaffas:

För Trollhätte kanalverk.

I Lilla Edet	
för vakter, montör och båtmaskinist, 5 lägenheter om två rum och kök, att uppföras 1919	15 eldstäder;
i Trollhättan	
för vakter, 3 lägenheter om två rum och kök, att uppföras 1919	9
för förmän av 1:sta grad, 2 lägenheter om tre rum och kök, att upp- föras 1920	8
i Vänersborg	
för en vakt och en montör, 2 lägenheter om två rum och kök, att upp- föras 1920	6
i Brinkebergskulle	
för en vakt och en montör, 2 lägenheter om två rum och kök, att uppföras 1920	6

För Trollhätte kraftverk

i Trollhättan	
för driftspersonal 16 lägenheter om två rum och kök, att uppföras 18 st. år 1919 och 30 år 1920	48
Sammanlagt 92 eldstäder	

av vilka 42 böra uppföras år 1919 och de övriga, 50, under år 1920. För bestridande av kostnaderna härför anser styrelsen 260,000 kronor erforderliga under år 1919 och 300,000 kronor under år 1920.

En viktig sida av vattenfallsstyrelsens åtgärder i bostadsfrågan utgör den i det föregående omnämnda upplåtelsen av tomter, som bedrivs jämsides med beviljande av byggnadslån på billiga villkor. Efterföljande tabell visar antalet upplåtna tomter under åren 1905—1915 enligt vattenfallsstyrelsens årsberättelser.

Av statens vattenfallsverk i Trollhättan.

Upplåtna bostadstomter.

Försålda tomter	1905-06	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915
Inom stadsplaneområdet	51	21	6	12	9	12	5	7	5	1
Hjulkvarn, Stafvered och Stallbacka	—	30	46	—	1	3	1	2 ¹	—	—
Sylte kronogården	—	—	—	—	3	—	1	—	—	—
Egnahemsområdet å Arvidstorp.....	—	3		—	—	—	—	—	—	—
<i>På arrende upplåtna tomter:</i>										
Inom stadsplaneområdet	90	—	—	—	7	4	4	2	3	1
Egnahemsområdet å Arvidstorp.....	—	11		—	—	—	—	—	—	—
<i>Med tomträtt upplåtna:</i>										
Hjulkvarn, Stafvered och Stallbacka	—	—	2	16	28	3	3	11 ²	8	—
Sylte kronogården	—	—	—	—	5	1	1	—	1	1

¹ I vattenfallsstyrelsens berättelse angående statens vattenfallsverk under år 1913 anges å sid. 39, att vid slutet av 1913 83 tomter försåldts från egnahemsområdet, men i berättelsen för 1914 sid. 40, anges antalet vid början av år 1914 försålda tomter till 82.

² I berättelsen för år 1913 anges antalet upplåtna tomter vid årets slut till 63, men i berättelsen för år 1914 vid detta års början till 56.

År 1915 voro således 219 (218) tomter försålda, 80 upplåtna på arrende och 62 (55) upplåtna med tomträtt.

Stockholm den 3 december 1918.

Gillis T. Bergqvist.

Tillägg till P. M.

angående åtgärder från statens sida för beredande av bostäder åt i statens tjänst anställd personal.

I promemorian hava icke medtagits uppgifter angående antalet befattningshavare med bostad i statens hus från tullverket, lotsverket och skogsstaten, enär deras antal antingen är så försvinnande obetydligt (tullverkets) eller saknar varje betydelse för städernas och stadslignande samhällens bostadsfråga (lotsverkets och skogsstatens). Emellertid avslutades år 1912 en utredning inom Kommerskollegii avdelning för arbetsstatistik angående de åtgärder, som i Sverige från statens och kommunernas sida

Bihang till riksdagens protokoll 1919. 13 saml. 4 avd. 7 häft. (Nr 7).

vidtagits till främjande av de mindre bemedlade klassernas bostadsförhållanden, vilken utredning jämväl omfattar tullverkets, lotsverkets och skogsstatens befattningshavare. En jämförelse, omfattande även ovannämnda verk, mellan vissa uppgifter i kommerskollegii utredning och senast tillgängliga uppgifter torde dock vara belysande för statens hela verksamhet för beredande av bostäder åt civila statsanställda.

Beräkning av antalet i statens tjänst anställda civila befattningshavare, som innehava bostäder i statens hus.

Verkets namn	Antal tjänsteinnehavare boende i respektive verks egna eller i av verket förhyrda hus	
	år 1910/12	år 1918/19
Statens järnvägar	5,701	6,969
Telegrafverket	139	413 ¹
Vattenfallsstyrelsen	—	127 ²
Tullverket	64	70
Lotsverket	288 ³	291
Skogsstaten	171	251
Summa	6,363 ⁴	8,121 ⁴

¹ Därav 212 i Nynäshamn, varest till 1 april 1919 tillkomma ytterligare 15 à 20 lägenheter för telegrafverkets personal.

² Åren 1919 och 1920 skola ytterligare ett 30-tal bostadslägenheter uppföras för verkets driftspersonal. Dessutom hava ett flertal befattningshavare förhjulpts till egna hem, varjämte bostäder för 1,277 man finnas i 143 baracker för byggnadsarbetare.

³ Uppgifterna avse år 1907.

⁴ Hårtill torde komma något hundratal bostäder för vaktmästare o. d. hos olika verk och myndigheter.

Såsom framgår av ovanstående, delvis ofullständiga eller approximativa uppgifter, vilka för år 1912 äro hämtade ur en av Kommerskollegii avdelning för arbetsstatistik (Socialstyrelsen) verkställd utredning och för år 1918/19 införskafts genom hänvändelse till respektive ämbetsverk, skulle år 1912 cirka 6,500 och år 1918/19 cirka 8,300 av statens civila befattningshavare åtnjuta bostad in natura i bostadshus, ägda eller förhyrda av respektive ämbetsverk. Då totalantalet av statens ämbets- och tjänstemän samt fast anställda arbetare (oberäknat anläggningsarbetare o. d.) vid sistnämnda tidpunkt kan beräknas utgöra åtminstone 70,000, skulle sålunda av dessa endast en niondel hava bostäder i statens hus. Av dessa bostadsinnehavare utgöras sju åttondelar av järnvägspersonal, vilken till omkring 36 % lär åtnjuta bostad i hus tillhörande statens järnvägar eller dess änke- och pupillkassa. Av bostadsinnehavarna i statens hus torde omkring 6,700 bo på landsbygden och endast cirka 1,600 i städerna, varav framgår, huru litet från statens sida hittills gjorts för att lösa bostadsfrågan för de talrika, i städerna bosatta statstjänarna.

Statens järnvägar är det av statens verk, vars bostadspolitik har den ojämförligt största betydelsen för städerna. År 1914 erhöles kommitterade, som tillkallats att verkställa utredning och avgiva förslag till utvidgning av järnvägsläkarnas uppdrag vid statens järnvägar en fullständig redogörelse för boställshus, innehållande mer än fyra lägenheter, vid statens järnvägar år 1914. Ur densamma har här nedan medtagits de uppgifter, som beröra städerna.

S t a d	Antal lägenheter	Antal eldstäder	Anmärkingar
<i>Första distriktet</i>			
Stockholm	404	814	Därav 1 hus, tillhörande änke- och pupillkassan.
Uppsala	73	155	Änkekassans hus.
Sala	18	38	
Södertälje	6	12	
Örebro	60	136	Änkekassans hus.
<i>Andra distriktet</i>			
Göteborg	116	250	2 hus, båda tillhörande änkekassan.
Uddevalla	8	24	
Falköping	37	80	
Jönköping	43	102	Änkekassans hus.
Skövde	14	28	, ,
Karlstad	59	128	, ,
<i>Tredje distriktet</i>			
Malmö	303	413	2 hus, båda tillhörande änkekassan.
Lund	58	115	, , , ,
Hässleholm	8	17	
Nässjö	18	36	
Norrköping	34	72	2 hus, båda tillhörande änkekassan.
Linköping	54	119	, , , ,
Ängelholm	6	12	
<i>Fjärde distriktet</i>			
Östersund	61	169	
Sollefteå	7	16	
Sundsvall	8	16	
Hudiksvall	21	44	
<i>Femte distriktet</i>			
Örnsköldsvik	9	25	
Luleå	21	45	
Summa	1,446	2,866	

Inom samtliga distrikten på både landsbygd och i städer disponerade statens järnvägar 168 byggnader, innehållande var och en mera än fyra lägenheter, med 4,359 eldstäder, fördelade på 2,071 lägenheter. Av dessa funnos i städerna enligt ovanstående tabell 1,446 lägenheter med 2,866 eldstäder. Bland dessa av statens järnvägar i stä-

derna disponerade bostadshus hyrdes av änke- och pupillkassan ej mindre än 860 lägenheter med 1,610 eldstäder, vadan järnvägarna själva i rikets städer endast uppfört bostadshus, innehållande 586 lägenheter med 1,256 eldstäder, en rent försvinnande liten bostadsproduktion för det stora antalet befattningshavare. En här nedan meddelad, av kungl. järnvägsstyrelsen benäget lämnad tabell, visar antalet befattningshavare med och utan fri bostad den 31 december 1918 i vissa städer av olika storlek.

Uppgift över antalet av i statens järnvägars tjänst den 31 december 1918 anställda befattningshavare, tjänstemän och arbetare, med fri bostad och utan fri bostad vid följande platser.

S t a d	Med fri bostad		Utan fri bostad		Summa	
	tjänstemän	arbetare	tjänstemän	arbetare	tjänstemän	arbetare
Stockholm	605	—	3,592	1,017	4,197	1,017
Göteborg	221	—	1,327	679	1,548	679
Malmö	248	—	1,462	935	1,710	935
Norrköping	50	—	693	395	743	395
Hälsingborg	18	—	290	29	308	29
Örebro	76	—	660	1,120	736	1,120
Sundsvall	26	—	174	9	200	9
Luleå med Notvikens verkstad	80	14	656	294	736	308
Katrineholm	38	—	429	21	467	21
Falköping-Ranten	48	—	551	44	599	44
Hässelholm	16	—	278	137	294	137
Summa	1,426	14	10,112	4,680	11,538	4,694

Stockholm den 17 februari 1919.

Gillis T. Bergqvist.

Bilaga 2 D.

Till riksdagens andra kammares tredje tillfälliga utskott.

Sedan riksdagens andra kammares tredje tillfälliga utskott i skrivelse den 18 februari 1918 till Svenska Stadsförbundet anhållit om förbundets yttrande över en av herr Hage väckt motion nr 277 om skrivelse till Kungl. Maj:t angående åtgärder för ett bättre ordnande av bostadstillgången inom vissa samhällen får Svenska Stadsförbundets bostadsråd, som inom förbundet handlägger bostadsfrågor, härmed anföra följande.

Motionen, som avser åstadkommande av ett bättre ordnande av bostadstillgången

i de samhällen, där detta visat sig behövt, angiver för det uppställda målets vinnande tvenne vägar: progressiv beskattning på innehav av större våningar och bostadsransonering.

Det förra av de båda förslagen framfördes av motionären redan vid föregående års riksdag, men vann icke riksdagens bifall. I sitt utlåtande över motionen framhöll då bevillningsutskottet bland annat, att skatten skulle komma att drabba ytterst ojämnt. Innehavet av en större bostadsvåning vore långt ifrån alltid ett utslag av lyx. Tvärtom vore ändamålet med den större lägenheten ofta att skaffa innehavaren en nödorttig utkomst genom uthyrning, mottagande av inackorderingar etc. I den mån levnadskostnaderna växla på olika orter, skulle skatten också verka olika. Vad som vore att räkna som lyx i avseende å bostadsutrymme i t. ex. Stockholm, behöfde icke vara det i en liten landsortsstad eller på rena landsbygden.

Till de synpunkter utskottet sålunda i frågan anfört, ansluter sig bostadsrådet helt. Rådet kan icke dela motionärens optimism, då han säger, att det icke torde möta några svårigheter att utforma en lagtext, som toge tillbörlig hänsyn till förhållandena i de särskilda fallen och verkade endast, då lagstiftningen vore berättigad. De faktorer, som bestämma, huruvida en persons innehavande bostadsutrymme skall betraktas såsom alltför rikligt tilltaget för hans behov eller icke, äro så många, skiftande och svårbestämbara, att några generella och för alla fall giltiga regler i en lagtext med svårighet låta sig utformas. Att åter utrusta särskilda kommunala organ i orterna, t. ex. hyresnämnderna, med befogenhet att från fall till fall träffa avgörande är också ägnat att väcka betänkligheter i betraktande av de stora och svåruppfyllda krav, som därigenom skulle ställas på deras opartiskhet. Rent lagtekniskt sett är förslaget säkerligen förknippat med stora svårigheter.

Dess sociala verkningar torde ej heller alltid bliva de avsedda — att motarbeta rådande bostadsbrist. Tvärtom skulle måhända i många fall resultatet snarare bliva det motsatta. På orter med relativt god tillgång på bostäder skulle skatten väl kunna tänkas medföra en sänkning av hyrorna åtminstone för större lägenheter, men under nuvarande förhållanden på fastighetsmarknaden skulle denna sänkning blott med svårighet kunna bäras av husägaren. I andra fall åter, där tillgången på mindre lägenheter redan är helt tagen i anspråk, torde följden bliva hyresstegring på grund av den ökade efterfrågan och större anhopning i lägenheterna. Till gagn för förhållandena på bostadsmarknaden skulle givetvis ingen av dessa följder vara. Skatten är riktad mot innehavare av »lyxvåningar», men kommer säkerligen ofta, som erfarenheten från länder med bostadsbeskattning visar, att avvältras på husägare eller — medelbart innehavare av mindre lägenhetstyper.

Ifrågasätts kan också, om det kapital, skatten avser att tillföra bostadsproduktionen, skulle bliva av någon avsevärdare betydelse. Denna fråga låter sig ej lätt besvara, då man saknar möjlighet att bedöma, i hur stor utsträckning skatten skulle komma innehavare av »lyxlägenheter» att övergå till mindre våningar. Det ekonomiska understöd, bostadsbyggandet i dessa tider ovedersägligen behöver, torde i varje fall kunna och böra lämnas på andra till sina verkningar rättvisare och till sina konsekvenser lättare överskådbara vägar. I detta avseende har bostadsrådet den 25 sistlidne januari till Kungl. Civildepartementets bostadskommission avlåtit en framställning, till vilken rådet vill i detta sammanhang hänvisa.

Vidkommande därefter den föreslagna ransoneringen av bostäder synes, rent principiellt, åtskilligt tala för en dylik tanke. Att vid uppkommande brist å en vara genom en rättvis, strängt genomförd fördelning göra befintliga förråd av densamma för alla tillgänglig, är ju beträffande livsmedel en i allt flera fall i praktiken med goda resultat genomförd tanke. Helt visst är densamma teoretiskt sett lika befogad, då det gäller nödvändighetsvaran bostaden. Frågan blir då blott om verkligt betydande resultat kan vinnas och om förslaget är i praktiken utförbart.

Att beräkna vinsten av bostadsransoneringen i de olika stadssamhällen, där den kan ifrågasättas, möter avsevärda svårigheter, bland annat på grund av bristande statistiska uppgifter. För Stockholms vidkommande finnas utförliga siffror från den av statens statistiska kontor vid 1915 års slut företagna bostadsräkningen. Likaså finnas siffror tillgängliga i redogörelserna för Kungl. Socialstyrelsens bostadsberäkningar 1912—1913. Motionären anger inga andra riktlinjer för ransoneringens omfattning, än att den skulle bestå i uppdelning av »stora bostäder i mindre». En ransonering torde väl dock delat och hållet få bortse från lägenheter av mindre storlekskategorier och lämpligen omfatta endast sådana från och med fem eller flera rum och kök.

En undersökning av boendetätheten per eldstad i dylika lägenheter i några städer, därifrån material föreligger (se ovan) meddelas här.

Boendetäthet per eldstad.

Stad	I våningar om 5 till flera rum och kök	I genomsnitt för samtliga lägenheter
Stockholm	0,62	1,22
Norrköping	0,74	1,51
Eskilstuna	0,76	1,67
Jönköping	0,71	1,42
Karlstad	0,77	1,41
Sundsvall	0,78	1,45
Luleå	0,87	1,60
Vänersborg	0,69	1,27

Av tabellen framgår sålunda, att medan boendetätheten per eldstad i dessa städer i genomsnitt för alla lägenheter uppgick till 1,44, nåddes för de större lägenheterna endast siffran 0,74. Rent statistiskt sett synes sålunda klart, att åtminstone i de större städerna ett icke föraktligt bostadstillskott vore att vinna.

Emellertid måste bostadsrådet, om också principen synes rådet skenbart riktig och genomförd ägnad att i viss grad förverkliga det avsedda ändamålet, dock ställa sig tvivlande mot möjligheterna att vid förslaget förverkligande ernå de statistiskt beräknade fördelarna.

Svårigheterna att avgöra vad av lägenhetsbeståndet, som bör ransoneras har ovan berörts. Ej mindre svårigheter uppstålla sig, när det gäller att för de bostadsökande tillgodogöra de beslagtagna delarna av lägenheterna. För att dessa skola komma till verkligt gagn, måste tydligen ingalunda oväsentliga ombyggnadsarbeten

företagas. Problemet låte sig lätt lösas, därest det endast gällde att i från större lägenheter avsondrade rum inlogera ensamstående personer utan eget hushåll. Bostadsnöden drabbar ju emellertid som bekant kännbarast familjer och framför allt familjer med barn. För att nyttiggöra de vunna rumsmöjligheterna fordras därför inrättande av kök, i en del fall måhända endast enklare anordning för kokning. De stora våningarna hava i allmänhet sina rum så belägna, att ett fränskiljande av nya lägenheter ställer sig både besvärligt och dyrbart. Med nuvarande byggnadskostnader skulle anordningarna — som i betraktande av krisens sannolika varaktighet icke böra göras för provisoriska — säkert ställa sig dyrbara. (En annan kostnad måste också beräknas, nämligen för magasinering av möbler från de utrymda lägenheterna.) Svårigheter med ombyggnadsarbeten av nu ifrågavarande art hava vid närmare undersökningar på ort och ställe visat sig vara större, än man från början tänkt sig. Så har man i Stockholm planerat åstadkommande av smålägenheter genom uppdelning av större våningar i en del staden tillhöriga hus, men efter verkställda kostnadsberäkningar funnit sig böra avstå därifrån. (Se bihang till stadsfullmäktiges beredningsutskotts utlåtande och memorial 1916 nr 89, som här bifogas.)

Möjligheterna att med den föreslagna bostadsransoneringen vinna några mera betydande resultat torde emellertid te sig rätt olika i olika samhällen, beroende på byggnadssätt och material m. m. i olika orter. Av motionen framgår ej tydligt, huruvida meningen är, att eventuella bestämmelser skulle gälla för samtliga städer (i samma omfattning som hyresstegringslagen) eller det skulle ankomma på respektive samhällen att, efter närmare utredning av vad som för samhällets del kunde utvinnas, besluta ransonering. Att göra bestämmelsernas tillämpning beroende av bostadsförhållandena på de olika orterna torde dock vara nödvändigt. Förutsättningen för ransoneringens tillgripande måste vara dels behovet av dels möjligheten att vinna i förhållande till de ekonomiska uppoffringarna avsevärda bostadstillskott. Skall det i motionen framförda förslaget om ransonering genomföras, måste lagstiftningen därom så avpassas, att ransoneringen kommer till utförande endast i samhällen, där utredning visat den vara påkallad, av avsevärd betydelse och med hänsyn till erforderliga ombyggnadsarbeten ur ekonomisk synpunkt genomförbar.

Även med avseende på en så begränsad lagstiftnings betydelse känner bostadsrådet sig dock på nu anförda grunder tveksam.

Rådet vill även fästa uppmärksamheten därpå, att i nu föreliggande förslag till omarbetning av hyresstegringslagen inrymts bestämmelser, som dels avse att förhindra en person att, utan hyresnämnds medgivande, innehava mer än en lägenhet inom samma kommun, dels giver hyresnämnd rätt att under vissa förutsättningar uthyra bostadslägenhet, som hyresvärd, utan av nämnden godkänd anledning, låter stå outhyrd. Om dessa bestämmelser antagas, torde genom dem en del vara att vinna i motionens syfte.

Slutligen vill rådet kraftigt understryka, att viktigare än uppdelning av redan befintliga lägenheter är under nuvarande förhållanden på bostadsmarknaden befrämjandet av tillkomsten av nya och fullgoda bostäder. I detta avseende tillåter sig rådet ännu en gång hänvisa till sin redan omnämnda framställning om förnyat statsanslag till bostadsproduktionens höjande.

Som en sammanfattning av ovanstående får bostadsrådet förklara, att rådet an-

ser förslaget om *bostadsskatten* i princip oriktigt och näppeligen ägnat att leda till åsyftat resultat samt förslaget om *bostadsransonering* om än teoretiskt i viss mån tilltalande, i praktiken dock knappt ledande till några avsevärda resultat.

Stockholm den 13 mars 1918.

Å bostadsrådets vägnar:

ALLAN CEDERBORG.

Yngve Larsson.

Bilaga 3.

Till andra kammarens fjärde tillfälliga utskott.

I skrivelse den 12 i denna månad haven I anmodat Svenska Arbetsgifvareföreningen att avgiva yttrande över en av herr Mossberg m. fl. väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående stadgande av skyldighet för industriella företag att uppföra bostadshus för sina arbetare.

I anledning härav få vi härmed äran anföra följande:

Då industri i modern mening först uppkom här i landet och när den sedermera under 1700-talet vann sin första egentliga uppblomstring, ansågos ännu industriens arbetare jämställda med enskilda tjänare. Arbetsgivaren hade husbondevälde över dem. Det var därför naturligt, att arbetsgivaren ansågs böra bereda dem bostad liksom sina enskilda tjänare och att åtnjutandet av fri bostad ingick i lönen såsom en del därav. Detta förhållande fortfor, åtminstone på landsbygden, att vara regel långt efter det en friare näringslagstiftning blivit gällande och arbetaren befriats från de äldre lagbestämmelser, som utgjorde ett band på hans personliga frihet. I den mån arbetarorganisationen uppkom här i landet och tilltog i styrka började emellertid en bestämd stämning bli märkbar hos arbetarna gentemot systemet med fria bostäder. Från arbetarorganisationens sida framhölls mot detta system egentligen två anmärkningar, nämligen dels, att arbetaren i viss mån kom i ett personligt beroende av arbetsgivaren även utom arbetet, och att systemet sålunda strede mot den moderna uppfattningen om arbetsgivaren och arbetarna såsom två likberättigade avtalsslutande

parter, och dels att vid arbetsnedläggelse arbetarna kunde försättas i en svar ställning, enär arbetsgivaren, då de upphört med arbetet, kunde äga rättslig befogenhet att vräka dem ur bostäderna. Även från arbetsgivarnas sida började man hysa betänkligheter mot systemet. I många fall gav det anledning till tvister och ledsamheter, och dessutom blev det alltmer fastslaget, att ehuru tillhandahållandet av fria bostäder åt arbetarna medförde betydliga utgifter för arbetsgivarna, denna förmån icke vid arbetsavtals upprättande uppskattades av arbetarna, vilka i sådana fall endast plögade räkna med den kontanta lönen. Man började därför i begynnelsen av detta århundrade, åtminstone inom den organiserade industrien, alltmer övergå från systemet med fria bostäder. I vår äldsta och största industri på landsbygden, nämligen järnindustrien, bröts i det första år 1908 för industrien upprättade riksavtalet med det gamla systemet, och lämnades åt arbetarna fritt att bo var de ville med föreskrift, att om de bodde i arbetsgivarens hus, hyresavtal skulle upprättas och hyran betalas efter gängse pris i orten. Dessa bestämmelser gälla fortfarande inom denna industri. Detsamma är förhållandet inom pappermasseindustrien, som är av yngre datum, och varest därför aldrig det gamla systemet vunnit burskap. Inom sågverksindustrien är det däremot allttjämt regel, att arbetarna åtnjuta fri bostad i arbetsgivarens tillhöriga bostäder.

Arbetsgivarna vilja numer helst vara fria från förpliktelsen att upplåta bostad till arbetarna, vare sig det sker hyresfritt eller mot hyra. En mängd arbetsgivare söka däremot på annat sätt underlätta möjligheten för arbetarna att skaffa sig ändamålsenliga och hemtrevliga bostäder, särskilt genom främjande av egnahemsrörelsen, meddelande av byggnadslån och så vidare. Emellertid är det ju givet, att i vissa fall, till exempel där en ny industri uppstår i en mindre befolkad trakt, det kan bli nödvändigt för arbetsgivaren att, för att skaffa sina arbetare tak över huvudet, åtminstone till en början bygga bostäder åt dem, och upplåtas i sådant fall dessa i regel mot hyra till arbetarna.

Att döma av motionen synes den tanken hava föresvävat motionärerna, att arbetsgivarna borde hyresfritt tillhandahålla arbetarna bostad. En lagstiftning därom tillåta vi oss bestämt avstyrka redan av det skäl, att den skulle möta motstånd hos dem, vilkas gagn den avser, eller arbetarna, och att den skulle innebära en återgång till en uppfattning, som bottnar i äldre tiders förhållanden. Är det åter fråga om skyldighet för arbetsgivaren att uppträda såsom hyresvärd gentemot arbetarna, så avstyrka vi även en lagstiftning därom. Under normala förhållanden är det utan tvivel bäst för både arbetsgivarna och arbetarna, att förhållandet mellan dem icke kompliceras, utan inskränkes att gälla det rena arbetsförhållandet. Tendensen har under de senaste åren allttjämt gått i sådan riktning. Under nuvarande exceptionella förhållanden hava arbetarna visserligen lärt sig inse värdet av att kunna räkna på bostad hos arbetsgivaren, och för tillfället finnes därför kanske en viss resonans hos en del arbetare för tanken att lagfästa en förpliktelse i sådant hänseende för arbetsgivaren. Men vi äro övertygade, att när normala förhållanden åter inträda, även i detta fall den nyare rationellare uppfattningen åter skall göra sig gällande. För övrigt anse vi det vara oklokt och äventyrligt, att på grund av nu gällande abnorma förhållanden stifta lagar, som äro avsedda att gälla även sedan dessa förhållanden upphört.

I övrigt bedja vi få bemärka, att en laglig förpliktelse för industriidkarna att bygga bostäder åt sina arbetare för närvarande skulle medföra så dryga byggnadskostnader, att en hel del företag helt visst icke skulle kunna bära dem.

Med det nu sagda vilja vi självfallet icke hava förnekad, att den för närvarande rådande bostadsbristen är ett mycket beklagligt socialt missförhållande och att statsmakterna böra hava sin synnerliga uppmärksamhet riktad på dess avhjälpande. Men vi anse detta böra ske icke genom nya tvångsåtgärder gentemot arbetsgivarna utan genom ett kraftigt främjande av egnahemsrörelsen efter sunda och praktiska linjer samt genom stimulerande av den enskilda byggnadsverksamheten, som nu i stort sett ligger nere, hämmad av restriktiva lagbestämmelser och abnorma arbetslöner och materialpris.

Stockholm den 27 mars 1919.

Svenska Arbetsgivareföreningen :

HJALMAR VON SYDOW.

Bilaga 1.

Till andra kammarens fjärde tillfälliga utskott.

Landssekreterariatet, som genom utskottet beretts tillfälle yttra sig över en av herr Mossberg m. fl. inom andra kammaren väckt motion, om åläggande för industriella företag att uppföra bostadshus åt sina arbetare, får härmed avgiva följande kortfattade yttrande.

Bostadsfrågan torde vara ett av de mest komplicerade och svårlösta problem som förefinnas, men hittills har ordnandet av denna viktiga fråga i stort sett varit anförtrött åt det enskilda initiativet. På grund härav har ingen tillfredsställande eller enhetlig reglering av denna viktiga fråga kommit till stånd. En dylik reglering är även självfallet svår att genomföra, framförallt om det gäller ett allmänt ordnande av frågan för hela landet.

Bostadsfrågans läge är väsentligen olika i olika delar av landet. Sålunda är ju bostadsbristen alltid störst i de större städerna och större industricentra, medan ringa bostadsbrist yppar sig i småstäder och ute på landsbygden.

Det torde därför kunna ifrågasättas, huruvida, såsom motionärerna föreslå, byggnadsskyldighet för bostadsfrågans ordnande under alla omständigheter borde föreskrivas för industriella företag. Industrieforetagens förläggning bestämmes otvivelaktigt i främsta rummet med hänsyn till lättaste åtkomsten av för industrien behöfligt råmaterial samt därefter med avseende å lämpliga transportvägar.

Om ett industriellt företag med hänsyn till nyss sagda faktorer förlägges å en ort på landsbygden, där inga som helst bostäder finnas i trakten, så faller av sig självt, att företagets ledning måste genom bostadsbygge förskaffa bostäder åt de arbetare, som skola förvärvas för företaget. Förlägges däremot ett företag invid byar, köpingar, småstäder eller mera befolkade trakter, där bostadsfrågan lätt låter sig ordnas på annat sätt, t. ex. genom att ortsbefolkning, som redan har bostäder på platsen, erhåller anställning i verksamheten, då bortfaller givet behovet av nya bostäder för dessa. Någon generell byggnadsskyldighet synes därför lämpligen ej böra föreskrivas, då bostadsförhållandena äro så olika på skilda orter i landet.

Det torde även i detta sammanhang kunna ifrågasättas, huruvida ej stat och kommun i detta avseende borde gå före med gott exempel genom uppförande och tillhandahållande av bostäder åt i statens och kommunernas tjänst anställda. I viss utsträckning har detta skett, men mycket återstår härutinnan.

Emellertid dela vi motionärernas mening däri, att de industriella företagen böra ha åliggande att ordna bostadsfrågan för sina arbetare, och där billiga och tjänliga bostäder ej stå till buds böra sådana anskaffas av vederbörande företag.

Dock bör bostadsfrågan vid sådant förhållande vara såtillvida skild från anställningsvillkoren, att den arbetare, som så önskar, kan förhyra sig bostad hos annan husägare om sådan finnes på platsen, och under alla förhållanden böra arbetare, som bo i visst företags bostäder, ej till detsamma bindas med andra bestämmelser än vad som gäller inför en privat husägare.

Som vi redan framhållit är bostadsfrågan en stor och viktig fråga och därtör bör allt anbefallas, som kan tänkas bidra till en mera tillfredsställande ordning på hithörande område, och då motionärerna i sitt uppslag endast yrka på en utredning i ärendet, få vi tillstyrka det av dem framförda utredningsyrkandet.

Stockholm den 29 mars 1919.

För Landssekretariatet
Herm. Lindqvist,
Ordf.